

Vooruitkijkspiegel

Gemeente Westerkwartier
richt blik op de toekomst

Gemeente
Westerkwartier

Inspiratie

Het zijn turbulente tijden. Complexe vraagstukken en crises wisselen elkaar in hoog tempo af. Voor het gemeentebestuur van Westerkwartier is het aanleiding om vooruit te kijken. In vijf mini-symposia, vanuit de raadszaal in Zuidhorn, worden belangrijke maatschappelijke vraagstukken behandeld. Inwoners zijn van harte welkom om mee te praten. Samen delen we ervaringen, ideeën en inspiratie. Samen maken we Westerkwartier klaar voor de toekomst.

Dit is een publicatie van de griffie van de gemeente Westerkwartier

- ◆ Tekst en redactie: Peter Grondsma
- ◆ Beeld: Aernout Steegstra / Rudie Wiersma Fotografie
- ◆ Layout: Jan Aldert van Dijken en Miriam Beintema
- ◆ Drukwerk: Studio Roede

Rijk verleden, mooie toekomst?

We zijn nog maar piepjong. De ingrijpende gemeentelijke herindeling ligt nog vers in het geheugen. Toch voelt het goed en vertrouwd. Misschien wel omdat Westerkwartier zich weer heeft geplooid binnen dezelfde grenzen als aan het eind van de 16e eeuw. Toen was het gebied ook al een eenheid.

We hebben dus al een rijke gezamenlijke geschiedenis en cultuur. Onze achteruitkijkspiegel is goed gevuld, met veel mooie herinneringen en beelden. We weten waar we staan. Westerkwartier is een prachtige gemeente met prachtige dorpen. Maar hoe ziet onze toekomst eruit?

We leven in een wereld die razendsnel verandert. We komen voor uitdagingen en vraagstukken te staan, zoals we die in de afgelopen 400 jaar niet vaak hebben gezien. De gemeenteraad van Westerkwartier is zich bewust van haar verantwoordelijkheden. Samen hebben we de wil om de schouders er onder te zetten en ook verder te kijken dan onze neus lang is.

Daarom hebben we besloten om samen een blik te werpen in de 'Vooruitkijkspiegel'. Ik vind het een mooi

initiatief, vanuit de raad en gedragen door de raad. We hebben een reeks prachtige mini-symposia gehouden en bijzondere sprekers te gast gehad. Zij hebben ons de spiegel voorgehouden en ze zijn met ons in gesprek gegaan. Dat heeft onze blik verruimd en het bracht wijsheid, kennis, ideeën, hoop en enthousiasme.

Ik heb me er aan gelaafd. En ik denk u allen met mij. In dit boekje vindt u de elf lezingen gebundeld. Laten we er ons voordeel mee doen. Ik hoop dat het ons inspireert om verder vorm te geven aan een mooie toekomst voor onze inwoners en toekomstige inwoners!

Ard van der Tuuk,
burgemeester Westerkwartier

Een schuring der gedachten

Hij opperde zijn idee tijdens de algemene beschouwingen van 2019. Raadslid Klaas-Wybo van der Hoek wilde wel eens proberen om los te komen van het kortetermijndenken. Wat staat een plattelandsgemeente als Westerkwartier in de toekomst te wachten? Wat ligt er achter de horizon?

Het ligt voor de hand dat een gemeenteraad zich vooral bezighoudt met de waan van de dag. Want er zijn dichtbij al genoeg onderwerpen en problemen die aandacht verdienen. En áls er al eens iets verder in de toekomst wordt gekeken, dan is het meestal ook nog amechtig binnen de vierjaarlijkse bestuursperiodes, en de cyclus van verkiezingen.

„Het leek mij waardevol om ook eens over de langere termijn na te denken. Dat heb je volgens mij nodig om je toekomst veilig te stellen. Dan heb je het over ideeën en plannen die diepgang hebben. Waar je met elkaar inhoudelijk over kunt discussieren.”

Licht

Van der Hoek stelde voor een aantal

mensen uit te nodigen, om hun licht eens te laten schijnen over belangrijke thema's. En om door de bril van hun specifieke deskundigheden ook eens te kijken naar Westerkwartier. „Zo haal je frisse invloeden van buiten naar binnen.”

De vorm ontwikkelde zich werkende weg tot een soort minisymposium, onder de pakkende titel `Vooruitkijkspiegel'. Waarmee het raadslid symbolisch ook wilde uitdrukken dat het niet alleen gaat om vergezichten over de horizon, maar ook om reflectie op je eigen praktische situatie.

Het college van burgemeester en wethouders reageerde meteen positief op het voornemen; het enthousiasme in de raad groeide gestaag na de eerste editie. Speciaal voor de Vooruitkijkspiegel werd een `denkraad' in het leven geroepen, waarin alle fractievoorzitters meepraten en beslisten over de thema's en de keuze van gastsprekers. „Iedereen heeft op deze manier een inbreng.”

Levendig

Het mag worden gezegd: de symposia zijn een succes. De organisatie is er in geslaagd om vijf levendige edities te houden. Met aansprekende thema's en met sprekers van niveau: managers uit verschillende maatschappelijke sectoren, bestuurders, wetenschappers. Van der Hoek is hier verheugd over. „We hebben sprekers weten te strikken met grote namen. Dat geeft cachet. Het is voor een jonge gemeente als de onze van belang om een goed bestuurlijk en maatschappelijk netwerk op te bouwen. Deze reeks symposia zijn daartoe een geweldig instrument.”

Al vanaf de eerste bijeenkomst wordt er in de gemeenteraad geregeld gebruik

gemaakt van de informatie en adviezen die tijdens de lezingen zijn aangedragen. „Dat is natuurlijk fantastisch. Signalen uit de eerste sessie, op sociaal gebied, werden bijvoorbeeld meteen opgepakt. En hetzelfde geldt voor de onderwerpen die daarna aan bod kwamen. Ze sluiten stuk voor stuk aan bij belangrijke gemeentelijke beleidsterreinen.”

De gemeente Westerkwartier heeft met de Vooruitkijkspiegel onafhankelijke denkkraft binnengehaald, meent Van der Hoek. „Ik geloof dat een 'schuring der gedachten' belangrijk is in een democratie. Als je ideeën hebt om over te debatteren zit je in het hart van de samenleving.”

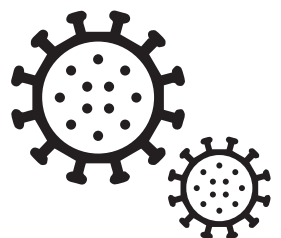
Corona

Op dinsdag 20 oktober 2020 vond de eerste editie van de Vooruitkijkspiegel plaats. Het thema? Dat is natuurlijk het probleem dat iedereen raakt; wereldwijd en dus ook in het Westerkwartier.

Corona. Drie sprekers hielden een lezing, ieder vanuit hun eigen deskundigheid.

Om vervolgens vragen van inwoners te behandelen en in gesprek te gaan met de gemeenteraad.

- ◆ Welke mentale schade richt de pandemie aan?
- ◆ Gaan we na corona gewoon door zoals het was?
- ◆ Of is er moed voor vernieuwing?

Yvonne Turenhout

De eerste spreker tijdens het mini-symposium is Yvonne Turenhout, bestuurder van het Kenniscentrum voor het Sociaal Domein in de provincies Friesland, Groningen en Drenthe. Turenhout studeerde Bewegingswetenschappen aan de Vrije Universiteit en combineerde dit met een topsportcarrière. Daarna vervulde zij directie- en bestuursfuncties bij verschillende grote organisaties. Vanuit haar functie en sterke persoonlijke maatschappelijke betrokkenheid is zij een bruggenbouwer, bij uitstek deskundig op het sociaal, maatschappelijk domein.

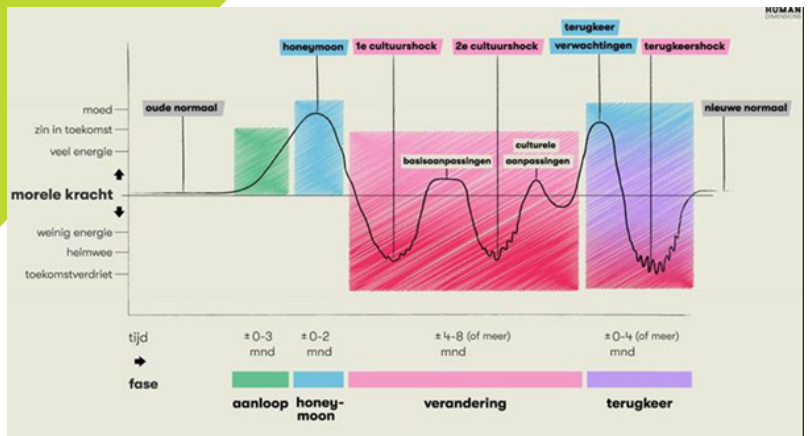
De zere plekken in de samenleving

Corona is veel meer dan een medische calamiteit. Ook de sociale en maatschappelijke impact van het virus is gigantisch, constateert Yvonne Turenhout. „Er is sprake van een ernstige versterking van de vertrouwde verhoudingen. Corona legt meedogenloos de zere plekken in de samenleving bloot.“

„Nee, we gaan nooit meer terug naar het oude normaal. Vergeet dat maar. Corona heeft de wereld voorgoed veranderd. Eigenlijk is er sprake van een collectieve, wereldwijde cultuurshock. Van de vaste waarden en verhoudingen is in een klap heel veel onzeker geworden. Wat is de sociale impact van corona? Wat betekent deze crisis voor ons leven en onze samenleving?

Het gedrag van mensen in een crisis, verloopt langs min of meer vaste patronen. Bijna iedereen doorloopt deze fases. Het voltrekt zich in uiteenlopend tempo en het varieert in intensiteit. Hoe je als persoon of groep reageert op een crisis, is vooral afhankelijk van de mate waarin je zelf impact ondervindt.

Maar laten we het eens op het niveau van de samenleving beschouwen. Wat ervaren wij met elkaar? Ik wil hierbij gebruik maken van het volgende antropologisch/sociologische model:

Als je dit model volgt, zitten we na ruim een half jaar pandemie ergens in de tweede cultuurshock. We hebben de eerste fase ondergaan, en overleefd. Maar nu komt er een fase waarin het ongemak langer duurt.

Nu beginnen we langzaam maar zeker na te denken over de gevolgen voor de langere termijn. Wat kunnen we hier nu van leren? En wat kunnen we, ja wat moeten we voortaan fundamenteel anders gaan doen? Dit zijn interessante vragen. Juist onder lastige omstandigheden moet je vooruitkijken. Je staat samen stil bij de kernwaarden die je belangrijk vindt en hoe je die wilt vasthouden, op weg naar een nieuwe toekomst.

Welvaart

Als je het model verder volgt, zie je dat we op een gegeven moment ook weer terugkeren naar normaal. Niet 'het oude normaal', maar 'het nieuwe normaal'. Wat dat zal zijn, weten we nog niet. We staan nog maar aan de vooravond. We kunnen nog niet voorbij de bocht kijken, om het maar zo te zeggen. Hoe ingrijpend onze maatschappij verandert, zal sterk afhankelijk zijn van de diepte en de lengte van de coronacrisis.

Wat was dan 'het oude normaal' in Nederland, in Westerkwartier? Nou, eigenlijk stonden we er in dit land en ook in deze gemeente in veel opzichten heel goed voor. We verkeerden in een aanhoudende hoogconjunctuur. Een groeiende economie, veel koopkracht, welvaart. Door het Sociaal en Cultureel Planbureau werd gemeten dat we zelf

de kwaliteit van ons leven een hoge waardering gaven, gemiddeld een 7,7.

Maar er was tegelijk ook een andere werkelijkheid. Het ging met veel mensen dan wel goed, maar we constateren in Nederland, en ook in Westerkwartier, hardnekkige verschillen. Volgens het Sociaal Cultureel Planbureau bestaat een derde deel van de bevolking economisch en sociaal uit 'achterblijvers', waar we ons zorgen om moeten maken.

De kloof tussen de mensen die het goed hebben en mensen die in meer kwetsbare posities zitten, lijkt steeds groter te worden. Wie denkt dat het om een kleine groep gaat, vergist zich. In Nederland hebben we het over gemiddeld 29% van de inwoners. In de provincie Groningen, ook in Westerkwartier, schatten we in dat die categorie kwetsbare inwoners iets kleiner is, zo rond de 25%.

Dat was al de situatie, toen het nog goed ging. En opeens was daar corona. De effecten van het virus voelen we dagelijks. Deze crisis raakt alles en iedereen. Het is een ernstige verstoring van het normale en alledaagse functioneren. Een deel van de inwoners van Westerkwartier voelt al zware gevolgen. Verlies van werk en inkomen, afgesloten zijn van medische zorg, eenzaamheid, somberheid en angst.

„Om een kwart van de mensen moeten we ons zorgen maken.”

„Er is sprake van een wereldwijde cultuurshock.”

Armoede

Corona legt de vinger op de zere plekken in onze samenleving. De sociale verschillen in ons land verscherpen. Als Sociaal en Cultureel Planbureau Groningen hebben wij al in het begin van de crisis, in april, een panelonderzoek uitgevoerd. Er deden een kleine 7000 Groningers aan de enquête mee, waaronder een representatieve groep uit de gemeente Westerkwartier. En, wat zeggen de inwoners?

Al in de eerste maand na het begin van de crisis, is er grote negatieve invloed op werk en inkomen te zien. In deze gemeente maakt 14 procent van de inwoners zich daar dan al ernstige zorgen over en 9% was in april al haar of zijn baan kwijt. Vooral zzp'ers, meer dan de helft, maken zich zorgen. En bij zelfstandigen met personeel is dat 35%.

Ook mensen met een slechtere gezondheid en mensen met lagere inkomens hebben het moeilijk. Dat geldt zeker voor de traditioneel kwetsbaren, de mensen die soms al generaties lang in zwakke posities zitten. Het gevaar bestaat dat zij bij een aanhoudende crisis nog harder geraakt worden. Er is sprake van fors risico op armoede.

Dat was al de situatie, toen het nog goed ging. En opeens was daar corona. De

effecten van het virus voelen we dagelijks. Deze crisis raakt alles en iedereen. Het is een ernstige verstoring van het normale en alledaagse functioneren. Een deel van de inwoners van Westerkwartier voelt al zware gevolgen. Verlies van werk en inkomen, afgesloten zijn van medische zorg, eenzaamheid, somberheid en angst.

Een opvallende groep die in de knel komt, zijn jongeren en jongvolwassenen. Veel jonge mensen, liefst 36 procent, kampen met persoonlijke en psychische problemen, en met eenzaamheid. Persoonlijk vind ik dat wel erg zorgelijk. Ze moeten vaak rondkomen van een studenteninkomen of flexwerk en hebben moeite huisvesting te vinden of vast te houden.

En er is forse impact op eenzaamheid en sociale contacten. We missen de sociale contacten, het meedoen. We missen elkaar. We zien ook grote risico's bij verenigingen; kunnen die het hoofd boven water houden? Tijdens de volledige lockdown viel in de dorpen van Westerkwartier 65 procent van de sociale contacten vrijwel stil. Van de ondervraagden was 16 procent vaker eenzaam.

„We missen de sociale contacten. We missen elkaar.”

Veerkracht

Wat zien we op langere termijn? De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid stelt op nationaal niveau vast dat de veerkracht en het incasseringsvermogen van met name zelfstandigen en flexibele arbeidskrachten onder druk staat. Over het algemeen zijn zelfstandigen weliswaar ondernemend, creatief en veerkrachtig en deze crisis brengt ongetwijfeld ook weer kansen. Maar de buffers van veel ondernemers raken uitgeput.

Er ontstaan bedrijfsfaillissementen en schulden. Veel ondernemers hebben een steuntje in de rug nodig. Ik adviseer overheden, ook gemeenten, om vroegtijdige hulp op maat te leveren. Bijvoorbeeld hulp bij schulden, coaching.

Dat geldt ook voor de armoede- en schuldenproblematiek. De GKB's, de Gemeentelijke Krediet Banken, spreken over stilte voor de storm. Als overheid moet je er heel snel bij zijn om te voorkomen dat veel mensen ernstig in de problemen raken.

De gemeente Westerkwartier is daar volgens mij al intensief mee bezig. We werken met een intern 'doorbraakteam'. Daar zitten onder andere ervaringsdeskundigen in, die kunnen helpen om echte doorbraken te realiseren in de weerbarstige armoedevraagstukken. We moeten experimenteren met doorbraakprojecten als een basisbaan,

basisinkomen en schuldenvrije wijken.

En ook hierbij moet je kijken of je met elkaar kunt opschalen. Dus samenwerken over gemeentegrenzen heen en krachten bundelen, waarmee je het verschil kunt maken voor deze kwetsbare mensen. Benut bijvoorbeeld de kansen van het Nationaal Programma Groningen om een provinciebrede aanpak te organiseren.

„Voorkomen dat er een verloren generatie ontstaat.”

Zo moet je echt iets doen voor de jongeren. Ik zei het al: in de groep tussen de 18 en de 34 jaar zien we nu grote problemen ontstaan. Wij denken dat er kansen liggen als we met elkaar maatschappelijk in staat zijn om de prestatiedruk er wat af te nemen. Door ruimte te geven voor nieuwe inzichten en bezigheden, en met die jongeren zelf nieuwe oplossingen te bedenken. We moeten deze groep toekomstperspectief bieden op de arbeidsmarkt, op de woningmarkt. Zodat ze echt een kans krijgen. Anders lopen we het risico dat er een verloren generatie opgroeit.

Hartverwarmend

Toch is het niet louter kommer en kwel. Een crisis kan ook het beste in mensen naar boven halen. Je ziet soms hartverwarmende initiatieven. Waarbij mensen elkaar helpen of een hart onder de riem steken. Ook in Westerkwartier.

Cristijd biedt dus ook kansen, al zal het niet eenvoudig zijn. Het vraagt in ieder geval een goede dialoog met iedereen. Om het virus onder de duim te krijgen, hebben we alle Nederlanders nodig. En om sterker uit de crisis te komen, moet je ook samen optrekken.

Dus ik zou de gemeenteraad van Westerkwartier willen uitnodigen om na te denken over de wijze waarop de maatschappelijke dialoog met de inwoners gevoerd kan worden. Maak een specifieke agenda. Kies waarover en met wie je de eerste gesprekken wilt voeren. Begin vandaag.”

Conclusies

- ◆ Corona veroorzaakt een cultuurshock en verandert de maatschappelijke verhoudingen.
- ◆ Corona legt de vinger op zere plekken. Het vergroot de kloof tussen zelfredzame en kwetsbare mensen.
- ◆ Inkomens staan onder druk.
- ◆ Het risico op schulden, armoede en eenzaamheid neemt toe.
- ◆ Met name jongeren en jongvolwassenen hebben het zwaar. Het gevaar van een ‘verloren generatie’ ligt op de loer.
- ◆ Het verenigingsleven staat onder druk, mantelzorgers worden

overvraagd.

- ◆ We gaan nooit meer terug naar het ‘oude normaal’. We moeten er voor zorgen dat het ‘nieuwe normaal’ perspectief biedt voor iedereen. Dat wordt niet eenvoudig.

Adviezen

- ◆ Besteed meer dan ooit zorg aan kwetsbaren in de samenleving.
- ◆ Bied hulp op maat op de arbeidsmarkt, bij armoede, schulden, huisvesting, eenzaamheid.
- ◆ Voorkom dat er een verloren generatie ontstaat. Bied jongeren toekomstperspectief. Zo nodig door een nationaal en een lokaal programma voor de jeugd te starten.
- ◆ Creëer hiervoor ‘doorbraakprojecten’, op de arbeidsmarkt, de woningmarkt, in scholing en schuldhulpverlening. Mooie voorbeelden zijn: basisbanen, schuldenvrije wijken, gezinscoaches, ondersteuning van mantelzorg.
- ◆ Benut de kansen van het Nationaal Programma Groningen om een provinciale aanpak te organiseren.
- ◆ Gemeenteraad van Westerkwartier: Denk na over een maatschappelijke dialoog met je inwoners. Wees er snel bij.

Jouke van Dijk

Jouke van Dijk is hoogleraar regionale arbeidsmarktanalyse aan de Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen van de Rijksuniversiteit in Groningen. Hij is expert op het terrein van arbeidsmarktproblemen en regionale economie. In de onderzoeken van professor Van Dijk staan vraagstukken als werkgelegenheid, werkloosheid, migratie en arbeidsmarktbeleid centraal. Verder houdt hij zich onder meer bezig met de Waddenzee en het functioneren van de regionale arbeidsmarkt, met name in Noord-Nederland. Van Dijk is voorzitter van de Sociaal-Economische Raad (SER) Noord-Nederland.

„Wat we nodig hebben, is solidariteit.”

Wat ging het goed met de wereldeconomie. Wat ging het goed met Nederland. Wat ging het goed met de gemeente Westerkwartier! Nooit eerder waren we zo welvarend. Tot het vermaledijde coronavirus alles in het honderd stuurde. Maar we hoeven niet te somberen, meent professor Jouke van Dijk. „We komen er bovenop. Er zijn kansen in overvloed.”

„Als we ons even losmaken van het afgelopen halfjaar, dat werd beheerst door corona, dan gaat het nationaal, maar ook regionaal en lokaal best goed. De bevolkingsgroei in de gemeente Westerkwartier loopt landelijk in de pas, blijft iets achter bij de stad Groningen, maar ontwikkelt zich veel beter dan bijvoorbeeld in Oost-Groningen en in het aardbevingsgebied.

De beroepsbevolking is in Westerkwartier mooi stabiel. Als je kijkt naar de banengroei, dan doet Westerkwartier het ook goed. Zelfs net zo goed als de stad Groningen. Vooral sinds 2014 gaat het hier prima. En ook het inkomensniveau ontwikkelt zich opwaarts. Het aandeel mensen met een hoog inkomen ligt iets lager dan in de stad, maar het neemt wel toe. Bovendien heeft deze gemeente

regionaal gezien het laagste aantal mensen in de bijstand. Economisch gezien heeft Noord-Nederland een inhaalslag gemaakt ten opzichte van de Randstad. De regionale economie draait goed en ook hier is sprake van krapte op de arbeidsmarkt. Al zien we binnen de regio wel grote verschillen. Zo doen de stad Groningen, Assen en het gebied daar omheen het veel beter dan bijvoorbeeld Oost-Groningen en Noord-Groningen. Ook de kwaliteit van de economie is verbeterd: kennisintensivering, ict-revolutie; het opleidingsniveau stijgt.

Analfabeten

Dat is de mooie kant van de medaille. Waar minder aandacht voor is: ons land telt maar liefst 250.000 analfabeten en 1,5 miljoen laaggeletterden. Zij hebben problemen om in een werksituatie goed te functioneren. Het is een groep waar we veel aandacht voor moeten hebben. Dat geldt ook voor mensen die zijn geschoold tot het niveau MBO 2 en 3. Voor deze categorie werknemers verdwijnen heel veel banen door robotisering en automatisering. Zij kunnen het dus moeilijk krijgen.

Een andere trend is de toenemende mobiliteit van werknemers, vooral onder hoger opgeleiden. De relatie tussen wonen en werken wordt steeds losser. Corona zal deze ontwikkeling nog fors versterken, nu we meer thuis gaan werken. Bovendien: er komen steeds meer zzp'ers en flexwerkers.

„Veel bedrijven derven omzet, maar er zijn natuurlijk ook kansen.“

Op de arbeidsmarkt worden tegenwoordig en in de toekomst andere competentie-eisen gesteld. Natuurlijk moet een loodgieter nog steeds zijn vak beheersen. Maar hij moet ook sociaal vaardig zijn en kunnen communiceren. Dat soort extra skills worden steeds belangrijker.

Het brengt mij bij de mate van participatie in de samenleving. Ook na de corona blijft dat belangrijk. Het gaat er om dat iedereen zijn talenten kan ontplooiën en dat we ook mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt aan een baan helpen. Bedrijven moeten voldoende geschoold personeel kunnen krijgen. Dat is de uitdaging waar we voor staan en die uitdaging is door de huidige crisis alleen maar acuter geworden.

De pandemie heeft grote gevolgen voor de regionale economie en de arbeidsmarkt. Al verschilt de impact per sector. We weten bijvoorbeeld allemaal dat toerisme er heel veel last van heeft, de reisbranche. Voor een stad als Amsterdam is het wegblijven van buitenlandse toeristen een aderlating. Maar hier in het Noorden hebben veel

ondernemers in de afgelopen zomer juist geprofiteerd, omdat heel veel mensen in het binnenland op vakantie gingen.

Alles verandert door corona. De economie, import en export, de arbeidsmarkt, de woningmarkt, maar ook de mobiliteit. En niet alles is perse negatief. Als we niet meer elke dag naar het werk gaan, hebben we minder files. Heel veel gevolgen laten zich nog niet voorspellen. Wat doen we met de kantoren? Moeten we die sluiten? Blijven we videobellen, of worden we dat moe? Gaan we minder reizen? Als we thuis blijven werken, wat betekent dat sociaal? Veranderen dan onze woonwensen? Gaan we anders consumeren?

Jenever

Voor de overheid is het ook alle hens aan dek. De gezondheidszorg heeft nu natuurlijk de hoogste prioriteit, maar ook economie, het onderwijs en de sociale kant van de samenleving vragen aandacht. Steun verlenen aan het bedrijfsleven kan wel tijdelijk, maar niet voor eeuwig. Sommige bedrijven zullen het uiteindelijk gewoon niet redden.

In het Noorden zijn de gevolgen van de coronacrisis tot nu toe nog relatief mild. Het UWV heeft vastgesteld dat we hier weliswaar een aantal sectoren hebben die hard krimpen door corona, maar zeker evenveel sectoren die 'gewoon' doorgroeien. De scenario's van het Centraal Planbureau zijn minder gunstig. In de tweede golf, waar we nu in zitten, zal de werkloosheid toenemen. Werknemers die nu nog dankzij tijdelijke steunmaatregelen in dienst zijn, moeten binnenkort waarschijnlijk alsnog vertrekken.

Veel bedrijven derven omzet. Maar er zijn natuurlijk ook kansen. En nieuwe producten; opeens is er vraag naar mondkapjes en laboratoriumcapaciteit. Ik zag dat Hooghoudt nu desinfectievloeistoffen maakt, in plaats van jenever.

Bedrijven moeten zich aanpassen, maar ook het personeel moet mee naar de nieuwe wereld. Dat betekent dus dat mensen zich blijvend moeten ontwikkelen. Vooral digitale vaardigheden zijn van het grootste belang.

Hoe investeren we ons uit de crisis? De energietransitie, bijvoorbeeld, zal toch een keer moeten opschieten. Daar kunnen we met goed onderwijs en goed onderzoek aan bijdragen. Ook moeten we nodig meer huizen bouwen, defensie kan een oppepper gebruiken en natuurlijk zijn er mogelijkheden in de zorg. Nou, in al die zaken valt te investeren en daar zijn ook mensen voor nodig.

Toeristen

De bevolking in het Noorden is al jaren vrij stabiel. In een aantal regio's is zelfs krimp aan de orde. Dat zou door corona best eens kunnen veranderen. Een eerste stap die we mogen verwachten, is dat er veel meer toeristen naar ons toekomen. Op de Waddeneilanden en in Drenthe en Friesland kwamen al veel vakantiegasten. Maar er worden ook nieuwe gebieden ontdekt, onder andere in Groningen. Ik denk dat ook Westerkwartier echt een toeristische potentie heeft. Hier is nog veel meer uit te halen.

Als dat gebeurt, leren mensen het gebied kennen. Westerkwartier is natuurlijk een heel mooie plek. Als je niet elke dag naar je werk hoeft, kun je hier heerlijk wonen. Mensen zijn op zoek naar een huis met een werkkamer, liefst ook nog een beetje betaalbaar. Dan slaag je hier gemakkelijker dan in de Randstad. Ik denk dat de trek van stad naar platteland sterker gaat worden. Dat biedt kansen.

„Fijn wonen in Westerkwartier.“

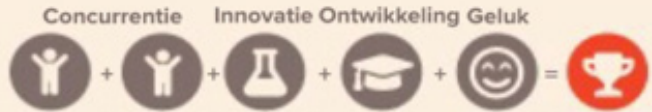
Ik ben dus bepaald niet pessimistisch voor de gemeente Westerkwartier, zeker niet in vergelijking met Noord- en Oost-Groningen. Wil je de positie van deze regio nog meer versterken, dan moet je de bereikbaarheid verbeteren. Ik denk dat de aanleg van de Lelylijn - een nieuwe spoorverbinding van Amsterdam via Lelystad en Drachten naar Groningen - een hele goede zaak kan zijn. Ook voor Westerkwartier. Deze gemeente ligt al niet ongunstig. Maar als je hier woont en je moet twee dagen in de week naar Amsterdam of naar Utrecht, dan is het fijn als je daar in een dik uur kunt komen.

Wat me vooral zorgen baart aan de pandemie, is dat we moeten oppassen voor een toenemende ongelijkheid en voor meer armoede. Ook moeten we waken voor onderwijsachterstanden. Nu scholen lange tijd gesloten zijn of op een laag pitje draaien, lijden vooral kinderen uit kwetsbare gezinnen daaronder. Sociale problemen treffen de lager opgeleiden harder dan de hoger opgeleiden. Dat geldt ook voor hun kinderen. Ik denk dat daar veel aandacht voor moet zijn.

Het vereist dat we de solidariteit met elkaar goed moeten vormgeven. Als we niet voor elkaar opkomen, vallen er veel slachtoffers. En dan bedoel ik niet alleen direct door die ziekte, maar ook door armoede en sociale uitsluiting. Een volgende generatie dreigt de boot te missen. Dat moeten wij elkaar niet aandoen.

Hier ligt ook een zware verantwoordelijkheid voor de overheid. Het rijk heeft diepe zakken. Daarmee wordt de gezondheidszorg overeind gehouden en worden bedrijven ondersteund. Voor gemeenten is het veel lastiger. Die hebben niet het geld, maar krijgen wel heel veel problemen over de schutting gegooid. Dat is echt uit verhouding.

Nederland blijft op een na beste economie

2020	2019		IMD	WEF	GII	HDI	Happiness	Totaal	
1	(1)	Zwitserland	3	5	1	2	3	14	↑
2	(2)	Nederland	4	4	5	10	6	29	↑
3	(3)	Zweden	6	8	2	7	7	30	↑
4	(4)	Denemarken	2	10	6	11	2	31	↑
5	(5)	VS	10	2	3	14	18	47	↓
5	(6)	Finland	13	11	7	15	1	47	↑
7	(7)	Noorwegen	7	17	20	1	5	50	-
8	(9)	Singapore	1	1	8	9	31	50	↑
9	(8)	Duitsland	17	7	9	5	17	55	↓
10	(10)	VK	19	9	4	14	13	59	↑

Bron: Financieel Dagblad

Tot slot: hoe lang gaat deze crisis duren? En hoe zwaar worden de maatregelen? Als de boel voor lange tijd helemaal op slot gaat, zullen de consequenties voor de economie vele malen ernstiger zijn. Ik ben dan vooral bang voor de sociale gevolgen, die niet gelijk verdeeld worden onder de bevolking. Aan de andere kant, wij wonen in een van de meest welvarende en goed georganiseerde landen ter wereld. Wij scoren heel hoog. Dus als wij het niet kunnen oplossen, wie dan wel?"

Conclusies

- ◆ Los van de coronacrisis krijgen laag opgeleiden het moeilijk.
- ◆ Hoe langer de pandemie duurt, hoe zwaarder de economie het krijgt te verduren.

- ◆ Ongelijkheid wordt groter: onderwijsachterstanden, sociale problemen, armoede.
- ◆ Veel van deze problemen worden bij gemeenten over de schutting gegooid.
- ◆ De ligging en economische uitgangspositie van de gemeente Westerkwartier is gunstig.
- ◆ Er zijn kansen in zorg, woningbouw, recreatie en toerisme
- ◆ Thuiswerken en digitaal werken worden steeds belangrijker.
- ◆ Trek van stad naar platteland.

Adviezen

- ◆ Waak voor ongelijkheid: onderwijsachterstanden, sociale problemen.
- ◆ Vergroot de digitale vaardigheden van werknemers en werkzoekenden.
- ◆ Verhoog de taalvaardigheid van werkzoekenden en minima met betaalbare, laagdrempelige cursussen.
- ◆ Sociaal beleid in de gemeente Westerkwartier: een laptop voor ieder gezin.
- ◆ Meer stageplaatsen in het mbo.
- ◆ Economie Westerkwartier: investeer in toerisme en recreatie, zorg en woningbouw.
- ◆ Zet als regio Noord-Nederland in op aanleg van een nieuwe spoorverbinding tussen de Randstad en het Noorden, de Lelylijn.

Aleid Brouwer

Aleid Brouwer is van huis uit economisch geograaf. Begin 2018 werd ze benoemd tot lector 'Betekenisvol Ondernemen' aan NHL Stenden. Ze houdt zich met name bezig met ondernemerschap en met digitalisering van ondernemerschap. Als onderzoeker richt Brouwer zich op het midden- en kleinbedrijf dat de transitie wil maken naar een manier van ondernemen waar welzijn voorop staat. Brouwer raadt ondernemers en werknemers aan de bakens te verzetten. Digitaliseren, nieuwe vormen van dienstverlening en duurzaamheid hebben volgens haar de toekomst.

De crisis spoort aan tot verandering

Na de corona ontstaat een samenleving die anders wordt ingericht, verwacht Aleid Brouwer. Veel veranderingen kunnen positief uitpakken. „Er is behoefte aan meer ruimte, groen en duurzaamheid. Consumenten willen lokale en gezonde producten. Ondernemers gaan meer samenwerken en werknemers worden mondiger en zelfstandiger.

“Ondernemen is vooruitzien. Net als u, gemeenteraad van Westerkwartier, kijken ondernemers ook graag in de vooruitkijkspiegel. Dat is nu harder nodig dan ooit. Nadenken over de gevolgen van deze pandemie is noodzakelijk, maar wel heel moeilijk. Want we weten niet wat er nog gaat gebeuren en ook niet wanneer het afgelopen zal zijn.

Hoe langer de pandemie duurt, hoe meer gevolgen we zullen zien. Negatieve en misschien ook wel positieve gevolgen. Welke stappen moet het bedrijfsleven zetten? Liefst nu al, op dit moment. Want dat is mogelijk cruciaal om te kunnen overleven op de langere termijn.

Volgens mij ligt de oplossing voor een groot deel in digitalisering. Bedrijven zullen meer digitaal moeten doen. Linksom of rechtsom, binnen de ‘anderhalve meter maatschappij’ is digitaal werken pure noodzaak. Tegelijkertijd is er meer behoefte aan samenwerking. Juist nu

we met zijn allen onzeker zijn over de economie en onze inkomens.

Gezond

Wat ook opvalt, is dat het gedrag van klanten, consumenten, snel verandert. Ze kijken kritischer naar wat bedrijven te bieden hebben. „Waar komt een product vandaan, hoe wordt het gemaakt, hoe ziet de warenketen eruit?” Hetzelfde geldt voor werknemers. Die zoeken, mede onder druk van het thuiswerken, naar een nieuwe balans tussen werk en privé.

Wat wordt ‘het nieuwe normaal’? Vast staat dat er een ander omgevingsbeleid nodig is. De anderhalve meter maatschappij jaagt dat aan. Ik denk dat het een gezonder omgevingsbeleid wordt. Met veel ruimte en groen, autoluwe binnensteden.

„We gaan de omgeving opnieuw inrichten.”

Dat kan natuurlijk niet van de ene op de andere dag. We proberen het nu eerst met mondkapjes, looproutes en plastic schermen. Maar het is natuurlijk wel iets om verder over na te denken.

Zeker als dit virus nog lang onder ons blijft. Of als, zoals sommige mensen verwachten, er op termijn vaker 'airborne' virussen zullen rondwaren.

Tsja, dan moeten we er misschien toch wel over nadenken om de publieke ruimte anders in te richten. Zodat je gemakkelijk afstand kunt houden in een winkel, een theater of kantoor. Overall anderhalve meter zones. Met nieuwe ventilatiesystemen.

Thuiswerken blijft misschien de nieuwe norm. Ik ben zelf in het afgelopen halfjaar maar twee keer naar de universiteit in Groningen en twee keer naar school in Leeuwarden geweest. Verder regel ik eigenlijk alles vanuit huis. Het scheelt mij twee uur met het openbaar vervoer per dag.

Ik vind dat het me ook aardig lukt om met iedereen te kunnen overleggen en ook wel serieuze gesprekken te hebben. Maar er zijn natuurlijk ook zaken die je liever face to face doet en online les geven is natuurlijk ook heel anders. Hoe groter de groepen, hoe meer je dat merkt.

Thuiswerken heeft voor- en nadelen. Het is ook niet voor iedereen mogelijk, niet elke ondernemer kan zijn personeel thuiswerken bieden. Dus dat geeft nog wel wat ingewikkeldheden. Ook hier helpt digitalisering. Dat heeft een ontzettende versnelling gekregen in deze periode.

Worstelen

Uit een recente survey, die is gedaan door McKinsey onder Europese managers van grote bedrijven, blijkt dat er in korte

tijd al veel is veranderd op de werkvloer. Als eerste zien we dat het aantal ontmoetingen, en de frequentie van vergaderingen flink is afgenomen. Het gaat ook vaak sneller en efficiënter. Dit wordt ongetwijfeld deel van een nieuwe cultuur in de meeste bedrijven.

Verder zie je bijvoorbeeld dat de technologie en de systemen bij de meeste bedrijven blijvend veranderd zijn. De manieren waarop wordt geïnnoveerd en de wijze waarop er beslissingen genomen worden. Innovatie kon alleen maar door kruisbestuiving van gedachten en beslissingen werden meestal topdown genomen. Maar ja, als mensen allemaal thuis aan het werken zijn, dan moeten ze ook zelfstandig beslissingen kunnen nemen.

„Je móet wel overgaan naar de nieuwe werkelijkheid.”

Het gaat natuurlijk niet allemaal vanzelf. McKinsey constateert ook dat veel bedrijven worstelen, omdat ze niet meer kunnen doorgaan met wat ze altijd deden. Nou ja, dat kan dus gewoon niet. Zelfs al had je genoeg vet op de botten om die eerste lockdown uit te zitten, nu met deze tweede golf moet je wel over naar de nieuwe werkelijkheid. Je moet nu wel nadenken over aanpassing van je processen, je diensten en je producten.

Neem bijvoorbeeld de horeca, de restaurants. Die zijn gedwongen gesloten, voor langere tijd. Nu was het natuurlijk hun corebusiness om leuke, gezellige maaltijden aan te bieden, in een mooie ambiance. Dat kan niet meer. Maar wat ze wel kunnen, is hun menu online aanbieden, zodat je het thuis kunt opeten.

Steeds meer producten worden thuisbezorgd. En diensten nu dus ook. Je moet als ondernemer niet alleen proberen het uit te zingen op de oude manier, maar je zult ook je activiteiten en je organisatie moeten aanpassen. Je moet je portfolio diversificeren, dus meer verschillende typen producten aanbieden. En die producten moet je op een andere manier aanbieden, bijvoorbeeld online, of thuisbezorgen. Veranderen is zeker van belang op momenten dat er dit soort grote schokken plaatsvinden in het economische systeem.

Weerbaarheid

Vooraf kleine ondernemers moeten hun weerbaarheid verhogen. Een mooi voorbeeld vind ik het Warenhuis Groningen. Dat zijn allemaal kleine winkeltjes in een buurt, die zijn gaan

samenwerken. Kleine boetiekjes, die niet in een keten zitten maar allemaal gewoon een eigen assortiment hebben, specifieke niche producten.

De meeste hadden niet eens een eigen website. Nu hebben ze hun krachten gebundeld door gezamenlijk een webshop aan te bieden. Nu kun je als klant van al die winkeltjes online zien wat ze verkopen en je kunt het ook aanschaffen. Het wordt dan bezorgd met een fietskoerier in de stad of met een pakketdienst. Het is tegenwoordig hartstikke belangrijk om digitaal in contact te komen met je klant. In het frontoffice, in de business to business, en zelfs in de backoffice.

„Klanten willen duurzame en sociaal verantwoorde producten.”

Ook grote bedrijven kunnen kwetsbaar raken. Je ziet nu wat er kan gebeuren als je altijd je spullen goedkoop uit China liet komen en ineens stukt dat. Misschien moet je dan eens overwegen om wat meer lokaal te doen. Dat is ook veel duurzamer. Er is sprake van een groeiende klantenwens naar duurzame en sociaal verantwoorde producten. We hebben nu ook goed gemerkt dat minder industriële productie en minder reizen meteen positieve effecten hebben op het milieu en de omgeving. Je ziet dat steeds meer bedrijven samenwerken in kleine sterke netwerken, lokale verbanden. Dat is echt een doorzettende trend.

Voor werknemers geldt dat de vraag naar flexibiliteit blijft. Nadeel is dat flexibel werk risico's met zich meebrengt, dus zou er ook iets moeten gebeuren aan bescherming van de flexibele werknemers. Ook is het zaak om te letten op het welzijn van medewerkers als ze thuiswerken en vooral digitaal communiceren.

Zorg voor goede werkplekken en zorg ervoor dat mensen die alleen wonen niet ten ondergaan aan eenzaamheid. Voor iedereen geldt ook: kijk naar de balans tussen werk en privé. Dat aspect wordt steeds belangrijker: het draait niet alleen om opbrengst en resultaat, maar ook om welzijn."

Conclusies

- ◆ De openbare ruimte wordt anders ingericht: meer ruimte, groen, autoluw.
- ◆ De digitalisering van de maatschappij komt in een stroomversnelling.
- ◆ Thuiswerken blijft de norm.

- ◆ Bedrijfsvoering verandert: minder toptdown.
- ◆ Werknemers worden zelfstandiger; eisen meer van hun werkgevers.
- ◆ Consumenten worden kritischer.
- ◆ Er is toenemende vraag naar lokale, duurzame, gezonde producten.
- ◆ Producten worden online afgenomen en thuisbezorgd.
- ◆ Ondernemers gaan hun krachten bundelen: meer samenwerken, in kleine hechte verbanden, ketens, netwerken.

Adviezen

- ◆ Let tijdens de corona goed op het welzijn van werknemers.
- ◆ Onderneem actie tegen eenzaamheid onder de mensen.
- ◆ Bescherm flexwerkers.
- ◆ Zet in op lokaal, duurzaam en sociaal.
- ◆ Richt de publieke ruimte in op anderhalve meter.

Raadslid Henk Bakker, Groen Links: „De urgentie om in het sociaal domein maatregelen te nemen, is evident. We moeten ontmoetingen met onze inwoners stimuleren.”

Raadslid Geertje Veenstra, CDA: „Ik roep onze inwoners op om de gemeenteraad te laten weten waar ze behoefte aan hebben. Daar moet de raad naar luisteren en aanvullend maatwerk bieden.”

Raadslid Sandra de Wit, PvdA: „We hebben zorg over onze jeugd en over onze mantelzorgers. Wat hebben zij nodig? Laten we deze groepen zelf vragen wat ze nodig hebben om uit de problematiek te komen.”

Raadslid Jacqueline Dijkstra-Helmholt, ChristenUnie: „Ik voel hier een sterke bereidheid om verbinding te maken met onze inwoners.”

Burgemeester Ard van der Tuuk: „Er is angst en onvrede in de samenleving. Juist onder deze omstandigheden is het zaak om elkaar vast te houden. Het mag niet zo zijn dat de ene groep mazzel heeft en de andere groep heeft pech. Als lokale overheid hebben wij de plicht om ook kwetsbare mensen perspectief te bieden.”

Stikstof en PFAS

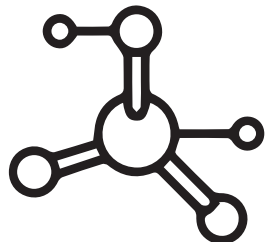
De vergeten lockdown

We zouden het bijna vergeten. Voor de coronacrisis was er ook al een crisis die ons land en onze gemeente Westerkwartier bijna tot stilstand bracht. Het was de crisis van stikstof en PFAS. Bouwprojecten werden stilgelegd en veel landbouwbedrijven kwamen in de problemen.

Vroeg of laat komt dit onderwerp in alle hevigheid terug en moeten we ermee omgaan. Het is dus verstandig om hier tijdig aandacht aan te besteden. De tweede editie van de Vooruitkijkspiegel heeft als thema: stikstof en PFAS.

Twee sprekers, vermaarde deskundigen, verzorgen een lezing over het thema. Om vervolgens in gesprek te gaan met de gemeenteraad.

- ◆ Wat betekenen stikstof en PFAS voor onze samenleving?
- ◆ Welke grenzen en beperkingen nemen ze met zich mee?
- ◆ Wat betekent dit voor bouw, landbouw en grondgebruik?

Aiko Hensums

De eerste spreker tijdens het mini-symposium de Vooruitkijkspiegel II, is Aiko Hensums. Hij was in 1999 een van de oprichters van The Three Engineers en later van het Expertisecentrum PFAS. Hensums is directeur Bodem en ondergrond bij TTE Consultants in Deventer. In die functie begeleidt hij onder andere complexe bodemsaneringen en duurzame gebiedsontwikkelingen. Hij waarschuwt voor nieuwe bedreigingen van bodem en water.

Ineens liggen alle vogels dood in hun kooi

Het is een fantastisch goedje. Het zit in anti-aanbakpannen, ski-kleding, tapijtreiniger en pizzadozen. Het is waterafstotend, vuilafstotend en hittebestendig. Een wondermiddel. Alleen jammer dat het giftig is en onverwoestbaar. Het milieu raakt er van doordrenkt.

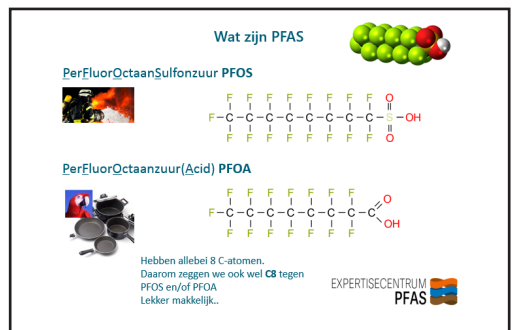
“Het Malieveld in Den Haag stond ineens vol met vrachtwagens en zwaar materieel van boze bouwers en wegenbouwers. Herfst 2019, weet u het nog? In coronatijd zijn we het bijna vergeten, maar we hebben eerder een lockdown gehad. Een groot deel van ons bedrijfsleven werd stilgelegd. Waarom? PFAS.

Wat is dat ook alweer? De afkorting komt van Per-poly Fluor Alkyl Stoffen. In het Engels zijn dat substances; het is ook een Engelse afkorting. PFAS is een chemisch stoffe, wat betekent dat het door mensen is gemaakt. Daar is in de jaren 50 al mee begonnen. We kenden het voorheen vooral onder de merknaam teflon.

Eigenlijk vallen er een heleboel stoffen onder die verzamelterm: het zijn er wel 6000. In Nederland kennen we er voornamelijk twee: PFOS, die zitten bijvoorbeeld in brandblusschuim, en PFOA, die zitten bijvoorbeeld in anti-aanbakpannen. Mooie pannen, handige pannen.

Teckel

Het is een beetje technisch om uit te leggen, maar dit is wel een handig plaatje. Het lijkt een beetje op een teckel. Zo ziet het molecuul van PFAS er ook uit: een kop en een lange staart. De molecuulformule bestaat uit acht koolstof-atoompjes en daar zitten allemaal fluortjes omheen.

Afbeelding "Wat zijn PFAS"

Ik moet het zeggen: PFAS is eigenlijk een fantastische stof. Het heeft namelijk een aantal hele mooie eigenschappen. Het is waterafstotend, vuilafstotend, onverwoestbaar en hittebestendig. Het is bovendien een hele stabiele en sterke verbinding. Het is een koolstoffluorverbinding en dat is één van de sterkste bindingen die we in de chemie kennen: niet kapot te krijgen. Zo verbrandt het alleen bij hele hoge temperaturen. Daarom wordt het ook in heel veel consumentenproducten gebruikt. Denk aan papier en textiel, tapijten, pizzadozen, smeermiddelen, en noem maar op.

"Een fantastische stof: niet kapot te krijgen."

Poffertjespan

Tot zover het goede nieuws. Op internet moet u vooral eens zoeken naar een veelbekeken filmpje uit het televisieprogramma de Rijdende Rechter. U kent hem allemaal. In 2012 ging de Rijdende Rechter op visite bij een mevrouw die hem een triest verhaal vertelde over een poffertjespan.

Wat was er gebeurd? Mevrouw staat poffertjes te bakken, en binnen een kwartier vallen in de huiskamer acht vogels, papegaaien en kaketoets, van hun stok. Hartstikke dood. Slachtoffers van de

anti-aanbaklaag in de poffertjespan. Door de hitte waren er PFOA vrijgekomen, en daar kunnen die vogels met hun gevoelige luchtwegen niet tegen. Een heel zielig verhaal, een prachtig filmpje, ik raad u aan dat even te googelen en zeker een keer te kijken.

Als vogels er niet tegen kunnen, u voelt het aankomen: dan hebben die PFAS dus ook een problematische kant. Ze zijn toxisch, giftig. En bovendien zijn ze niet-afbreekbaar, persistent. Zoals ik al aangaf, het is een oersterk molecuul. We spreken ook wel van Forever Chemicals, wat betekent dat dit type stoffen gewoon niet meer uit het milieu te krijgen zijn.

PFAS zijn bovendien 'bioaccumulatief'. Dat is heel vervelend, want het betekent dat ze zich langzaam maar zeker ophopen in onze voedselketen. Niet alleen vogels gaan er aan dood, ook voor de mens is het een schadelijke stof. Mogelijk, daar wordt nog onderzoek naar gedaan, is PFAS ook kankerverwekkend.

"Gif. Het zit in ijsberen op de Noordpool, het zit ook in uw lichaam."

"De hele gemeente Dordrecht, doordrenkt met PFAS."

Hoe verspreiden die stoffen zich uiteindelijk in het milieu? Dat kan op twee manieren. De eerste is afvalwater. Fabrieken die PFAS maken of gebruiken in producten, lozen hun afvalwater op sloten en rivieren. Het komt ook in hoge concentraties in het grondwater terecht. Minstens zo vervelend is de PFAS die door de schoorsteen naar buiten gaat. Het waaiert uit op de wind. Om ergens ooit weer neer te dwarrelen of met een regenbui naar beneden te komen. Dat noemen we luchtdepositie.

Woestijnen

Dan hebben we het inmiddels over PFAS in lage concentraties, maar wel verspreid over hele grote oppervlaktes. Het zit inmiddels echt overal in ons milieu, over de hele wereld. In oceanen, oerwouden, woestijnen. Het zit in de ijsbergen op de Noordpool. Het zit ook in mijn lichaam. In uw lichaam. Het is overal.

Zelf kwam ik in 2012 voor het eerst in aanraking met PFAS. Ik zat al twintig jaar in het vak, als ingenieur. Ik had nog nooit van dat stoffje gehoord. Echt, het was compleet nieuw voor mij en mijn collega's. We kregen er mee te maken door een calamiteit met blusschuim, op Schiphol. Daar ontdekten we met wat voor vervelend, giftig spul we te maken hadden.

Onze ervaringen waren zo heftig, dat we besloten om met deskundigen van drie ingenieurbureaus in Deventer, mijn bedrijf TTE, Witteveen en Bos, en Arcadis, alle informatie over deze stof te gaan verzamelen en te gaan delen. We hebben toen het Expertisecentrum PFAS opgericht, met als doel om samen te proberen deze problematiek te tackelen.

We hadden toen nog niet half in de gaten hoe groot het probleem wel niet is. Er waren voor deze stof ook nog helemaal geen normen. Evenmin waren er technieken om er mee om te gaan. Er was geen beleid, er was helemaal niks. We wisten niet eens hoe we het moesten meten en onderzoeken. Laboratoria waren niet goed uitgerust. En het Rijk pakte de regie niet.

Vuil

Het initiatief werd uiteindelijk genomen door de gemeente Dordrecht. Daar was bij de fabriek Dupont sprake van een enorme vervuiling met de variant PFOA. Het bedrijf, de omgeving en de hele stad zaten er onder! Samen met een flink aantal andere gemeenten uit het hele land en uit België, provincies, waterschappen, omgevingsdiensten, brandweer en RIVM hebben we toen het initiatief genomen om een handelingskader op te stellen.

"Iedereen werd angstig: lockdown."

We hebben veel onderzoek gedaan, veel gemeten op heel veel plekken in het land. Uiteindelijk in 2018 was het klaar; we hadden alle kennis van dat moment over PFAS in bodem en grondwater verzameld en gaven praktische handreikingen voor overheden om beleid te maken. Dat bood tenminste houvast. Want het besef was doorgedrongen dat we te maken hadden met een groot probleem. Sterker nog, veel partijen waren inmiddels angstig geworden. Want wat moet je met een gebied of een partij grond waarvan je niet weet hoe vuil het is en wat je er aan kunt doen?

Een jaar later, op 8 juli 2019 kwam er duidelijkheid van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat. Er werden normen gesteld, in het zogeheten 'Tijdelijk handelingskader PFAS'. Zo gold vanaf dat moment de verplichting tot onderzoek van alle partijen grond die worden vervoerd en hergebruikt. Ook is bepaald hoe hoog de gehaltenes, het aantal microgram PFAS en PFOA, mochten zijn in grond die je ging gebruiken, bijvoorbeeld voor natuur, landbouw, wonen of industrie.

Bloedlink

Die normen waren extreem laag, vooral in natuur en landbouw: 0,1 microgram per kilo. Dat is het allerlaagste wat een lab kan meten. Ja, dank je de koekoek. In elke partij grond die wij aan het meten waren, zat al meer dan die 0,1. En dat betekende dat niemand meer grond kwijt kon. Je

mocht het nergens meer afzetten. Het was gewoon niet werkbaar. Zo zijn we dus in die lockdown terecht gekomen. En daardoor werd de sector grondverzet, bouw en wegenbouw boos. Zeg maar gerust: bloedlink. Het Malieveld stroomde dus vol met boze bouwers, eerst over PFAS en hetzelfde jaar nog een keer over stikstof.

"Gif in Westerkwartier, afkomstig uit de Randstad."

Eindelijk was er reden voor het Rijk om nu toch echt te handelen. Het RIVM kreeg opdracht om een nieuwe landelijke achtergrondwaarde te bepalen. Dit kwam snel tot stand, in december 2019, en het gaf lucht: de norm 0,1 werd opgerekt tot 0,8. Daar kon de sector tenminste weer mee uit de voeten. Bovendien werkten de gemeenten inmiddels hard aan bodemkwaliteitskaarten.

Hier kun je precies op zien welk beleid op dit moment vigerend is. Zo heeft de gemeente Westerkwartier een hele mooie bodemkwaliteitskaart PFAS. De gehalten zijn hier heel erg laag. Maar toch, ze zijn er. Misschien zijn ze wel vanuit Dordrecht hierheen gewaaid. PFOA uit de Randstad, in jullie akkers en sloten.

Die lockdown kon er uiteindelijk dus weer af. Er is weer lucht, de sector kan weer ademen. Maar u kunt van mij aannemen: we zijn er nog lang niet. Zo komt er na het Tijdelijk Handelingskader straks ook een definitief kader, onder andere ook voor het grondwater. Die normen zijn er nu nog niet, maar ze worden streng. Krijgen we straks opnieuw te maken met allerlei overschrijdingen? Het wordt spannend.

Als engineers zijn we ondertussen druk bezig met het bestuderen van het gedrag van PFAS. We piekeren ons suf naar nieuwe technieken om grond en water te reinigen en te saneren. Dat komt allemaal door de vervelende eigenschappen van die stof; je kunt er niks mee. Je kunt het bijvoorbeeld niet verbranden want het verbrandt helemaal niet. We moeten dus hard werken aan een betere kennisinfrastructuur over dit soort zorgwekkende stoffen.

Ik zei al: het Westerkwartier is relatief schoon, zeker in vergelijking met de meest verontreinigde gebieden, zoals Haarlemmermeer, Schiphol, Dordrecht, Helmond en Doetichem. Toch wil ik ook deze gemeente een advies meegeven:

Zorg, samen met uw omgevingsdienst, voor kennis en kwaliteit van de VTH-taken. Omgevingsdiensten krijgen een steeds belangrijker en zwaardere rol op het gebied van problematische stoffen. Let dus ook hier op uw leefmilieu. Houd de vinger aan de pols."

Conclusies

- ◆ Door de coronacrisis is het bijna vergeten: de lockdown in 2019 vanwege stikstof en PFAS.
- ◆ Wees er op voorbereid dat deze kwestie hard terugkomt.
- ◆ Onderschat het probleem niet: PFAS is giftig en ziekteverwekkend. Het zit overal. In producten en in het milieu. In bodem en grondwater.
- ◆ Het zit dus ook in het milieu van Westerkwartier.
- ◆ Er komen nieuwe, strenge normen die beperkingen met zich mee zullen brengen.

Adviezen

- ◆ Houd in de toekomst rekening met verontreinigingen en saneringen.
- ◆ Zorg, samen met uw omgevingsdienst, voor kennis en kwaliteit op het gebied van de VTH-taken.

Rudy Rabbinge

Professor Rudy Rabbinge is emeritus hoogleraar, agronoom en politicus. Hij studeerde landbouwkunde en promoveerde aan de Wageningen Universiteit. Hier werd hij in 1985 benoemd als hoogleraar gewasecologie en later tevens productie-ecologie, duurzame ontwikkeling en systeeminnovatie. Hij was onder meer lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) en voor de PvdA was hij senator. In 2019 zat Rabbinge als lid in de Commissie Remkes, die adviseerde over de stikstofcrisis.

Westerkwartier kan een agrarische proefregio worden

Er ligt een stikstofdeken over ons land. Het milieu gaat er zwaar onder gebukt. Al vijftig jaar wordt met het probleem geworsteld, maar er zijn hele goede oplossingen mogelijk, weet professor Rudy Rabbinge. Ook in de veehouderij. „Er is enorm veel kracht en creativiteit in de sector aanwezig. Ook in Westerkwartier.”

“Stikstof. Ook hier hebben we te maken met een stof waar recent nog delen van de economie voor zijn stilgelegd. En dat is zeer ingrijpend. Het is overigens geen probleem van de laatste tijd. Stikstof is een thema dat al speelde in het begin van mijn carrière. Want al in de zeventiger jaren werd er gewaarschuwd voor de mineralenproblematiek. Dat kwam omdat er toen al grootschalige intensieve veehouderij ontstond, bijvoorbeeld in Brabant en op de Veluwe. Het gebeurde in gebieden waar de rooms-katholieken domineerden en in gebieden waar de gereformeerden domineerden. Zij waren gezegend met grote gezinnen, maar ze hadden schrale grond. Daar konden de talrijke boerenzonen niet mee verder. Ze zochten en vonden een alternatief in de ‘niet-grondgebonden landbouw’, de intensieve veehouderij. Dat werd ook bevorderd door Den Haag. De rooms-rode coalities maakten zich schuldig aan het extreem subsidiëren van

de intensieve veehouderij. Soms kwam financiering zelfs tot 80 procent voor rekening van de overheid.

Nederland importeerde veevoer uit Amerika, Argentinië en Brazilië. Het kwam met scheepsladingen tegelijk in Rotterdam binnen en ging linea recta naar onze intensieve veehouderijen. Waar het werd omgezet in varkensvlees en kippenvlees.

Wat het ook opleverde, was mest. Heel veel mest. Er ontstond dus een mineralenprobleem. Ik was zelf indertijd een van de mensen die er voor waarschuwden en er over publiceerden. Maar het probleem werd eerst ontkend, toen werd het gebagatelliseerd en gerelativeerd. Pas toen het niet langer kon, kwamen er maatregelen.

"Schepen vol veevoer uit Amerika."

In 1984 kwam de overheid met de interim-wet Veehouderij; de subsidies op schuren werden stilgelegd. Er werd niet meer bevorderd maar er werd ook niet stringent afgeremd. Dat kwam pas in begin negentiger jaren toen het eerste kabinet Kok aantrad.

Heffingen

Jozias van Aartsen, minister van Landbouw, en Margreeth de Boer, minister van Milieu en Ruimtelijke Ordening, onderkenden dat er sprake was van een serieus probleem. Het zogenoemde mineralenaangiftesysteem werd eind jaren negentig geïntroduceerd. En dat MINAS-systeem kwam erop neer dat de stikstof en de mineralen die het bedrijf binnenkwamen via het veevoer, werden bijgehouden. Hetzelfde gebeurde met de producten die het bedrijf verlieten: vlees, melk en eieren.

Kwam er meer binnen dan eruit ging, dan werden er heffingen opgelegd. Hier in het Noorden weten we nog dat het Bureau Heffingen van het ministerie van Landbouw in Assen was gevestigd. Een instantie waar de boeren toen al tegen te hoop liepen. Harde acties.

"Het Akkoord van Parijs zorgde voor een doorbraak."

Ook volgden er door de jaren heen talloze procedures. Bij de Raad van State, tot het Europese Hof in Straatsburg aan toe. Het leidde meermalen tot aanpassingen van het systeem. Het werd afgezwakt en uiteindelijk in 2006 afgeschaft. Vreselijk jammer, want het mineralenaangiftesysteem werkte hartstikke goed: 70 procent van de nitraatoverschotten verdween. Met die heffingen speelde je in op de ondernemerskracht van de boeren.

Helaas werd het systeem dus afgeschaft. Er kwam wel allerlei regelgeving voor in de plaats, maar dat werkte niet. De uitstoot nam niet af. Het Akkoord van Parijs, waar ook Nederland zich aan committeerde, zorgde voor een doorbraak. Dat verdrag was in 2019 namelijk aanleiding voor de Raad van State om in te grijpen. „Nederland haalt de doelstellingen niet die in het Akkoord zijn vastgelegd. Het is over en uit, afgelopen, we leggen de boel stil.”

Dat gaf natuurlijk veel commotie. Want niet alleen de stikstofuitstoot van de intensieve veehouderij werd aangepakt, ook andere sectoren ondervonden de gevolgen. Bij stikstof gaat het behalve om ammoniak uit de landbouw, ook om stikstofoxiden die ontstaan bij verbranding. Dan hebben we het dus over machines, industrie en auto's.

100 kilometer

Voor de Tweede Kamer was dit in 2019 aanleiding om de Commissie Remkes aan te stellen. Met als opdracht om oplossingen aan te dragen voor de korte en lange termijn. Al bij ons aantreden, ik was lid van de Commissie, hebben wij gezegd dat wat ons betreft alle sectoren een bijdrage moeten leveren. Want het is een nationaal probleem, waar iedereen een aandeel in heeft. Niet alleen de boeren, maar bijvoorbeeld ook de luchtvaart en het autoverkeer.

Gevolg van al het intensieve boeren en de ammoniakuitstoot, is dat er als het ware een stikstofdeken over ons land ligt. De concentratie van stikstof ging van 12 kilogram per hectare per jaar naar 48 kilogram per hectare per jaar. Positieve ontwikkeling is dat het aantal dieren daalt, terwijl de melkproductie blijft stijgen. Nederland telt momenteel 1,6 miljoen koeien, veel minder dan tien jaar geleden. Daar wordt het schoner van, maar het is nog steeds veel teveel.

Als Commissie hebben wij geadviseerd om 'de mineralen in balans' te brengen. Middels een mineralenaangiftesysteem, zoals we dat eerder ook hadden. Maar dan met moderne technieken en metingen. Zo kun je tegenwoordig met drones allerlei dingen meten.

We moeten naar een systeem van bonus en malus. Bonus op het moment dat een bedrijf zich goed houdt aan de mineralenuitstoot, malus op het moment dat het buiten die toegestane uitstoot terecht komt. Dat is de mineralen in balans.

Uitkopen

Er is goed naar de Commissie Remkes geluisterd. De regering heeft een aantal belangrijke aanbevelingen overgenomen. Zoals de snelheidslimiet van 100 kilometer en maatregelen in de luchtvaart. Maar in de landbouw moet nog veel gebeuren. Daar is niets met onze adviezen gedaan: We zitten nog steeds op de toer van het uitkopen van boeren en het halveren van de veestapel.

"Westerkwartier is gezegend met goede landbouwgrond."

Terwijl het veel verstandiger is om boeren te helpen met investeren in betere stalsystemen. Op de boerderijen kan veel winst worden behaald met innovatie. Dat vergt een andere omgang met mest, waarbij hoogwaardige, droge, ruwe mest wordt gescheiden van drijfmest. Zo kun je de emissie fors beperken.

Hier in het Westerkwartier zijn jullie gezegend met goede landbouwgronden. Hier wil je de melkveehouderij graag bevorderen en in staat stellen om te produceren. Dat kun je doen door bedrijven hulp en financiële steun te bieden om te werken met stalsystemen die geen uitstoot hebben van ammoniak. Dat is veel voordeliger dan bijvoorbeeld het uitkopen van boeren, waar het beleid nog steeds op is gericht. Je kunt beter inzetten op moderniseren en innoveren. Dan pak je het probleem aan bij de bron. Emissievrij.

Bellenblazen

Er zijn al vooroplopende boeren die bewijzen dat het kan. Dat creatieve ondernemerschap moet je stimuleren. Bijvoorbeeld via renteloze leningen of regelingen. Nee, dat is geen bellenblazerij. En de belangen zijn groot. Nederland heeft een enorm sterke agrarische sector; met 100 miljard euro aan export. Twintig bedrijfstakken doen daaraan mee. Zuivel, vlees, groente, poot aardappelen, bloemen, bollen, zaden. Het zijn bedrijfstakken die bol staan van de innovatie.

Terwijl we aan het begin van deze eeuw nog van de glastuinbouw af wilden. We, vooral mensen in de grachtengordel, vonden het een verouderde business. „Tuinders stoten veel te veel pesticiden uit, vervuilen het oppervlaktewater en slurpen het Groningse aardgas op. Echte, lekkere tomaten eet je bovendien in Italië. Hier produceren we waterballen. Laten we de boel maar saneren.” Dat was toen het idee.

Ik was toen een van de wetenschappers die aandrongen op innovatie van de sector. Ik ben indertijd, meer dan 40 jaren geleden, gepromoveerd op de biologische bestrijding van ziekten en plagen. En dat zijn we gewoon gaan toepassen op grote schaal. Er worden nauwelijks meer pesticiden gebruikt.

We zijn daarnaast de watersystemen met hydroponics gaan toepassen, en steenwolmatten die je kunt hergebruiken in de wegebouw. En voor energie gebruiken we de zon en warmteopslag; de sector is inmiddels bijna energieneutraal. En op 1 vierkante meter, oogsten we tegenwoordig 70 kilo tomaten. Resultaat: wij exporteren inmiddels tomaten naar Italië. Dát is innovatie.

"De glastuinbouw bewijst dat innovatie alle problemen oplost."

"Boeren met maatschappelijke taken als verdienmodel."

Innovatie kun je ook inzetten om de melkveehouderij te helpen. Met innovatieve maatregelen kun je ammoniakuitstoot beperken en CO₂ vastleggen. En je kunt via landbouw investeren in het bevorderen van maatschappelijke waarden.

Creativiteit

Denk bijvoorbeeld aan cultuurhistorische, natuurhistorische en landschappelijke waarden. Boeren kunnen ook meehelpen aan een goede waterhuishouding. Dan heb je het deels over een ander verdienmodel. Naast het produceren van melk, vervult de boer ook maatschappelijke functies, en hij verdient daar aan mee.

Kortom, ik ben dus optimistisch. En ik zeg jullie: ook in de melkveehouderij zitten verrekte veel mogelijkheden. Er is veel innovatiekracht en creativiteit in deze sector aanwezig. Dat moeten we koesteren. Hier in Westerkwartier kun je bijvoorbeeld best met een aantal andere gemeenten zeggen: laten wij nou eens een proefregio van Nederland zijn. Wij gaan het gewoon doen en we gaan dat samen met onze boeren realiseren. Dat kan. Jongens jullie kunnen het, doe het!"

Conclusies

- ◆ Er ligt een stikstofdeken over Nederland. Stikstof en ammoniak zijn een groot probleem.
- ◆ De overheid heeft op die problematiek in de afgelopen vijftig jaar niet adequaat geacteerd.
- ◆ Innovatie lost problemen op; de glastuinbouw heeft het bewezen.
- ◆ Veehouders kunnen zelf de uitstoot van ammoniak reduceren. Met nieuwe stalsystemen en innovaties.

Adviezen

- ◆ Koop boeren niet uit, dwing geen halvering van de veestapel af.
- ◆ Stimuleer innovatie in de melkveehouderij. Laat boeren met nieuwe stalsystemen zelf bewijzen dat ze emissievrij kunnen produceren.
- ◆ Praktisch kun je dat ondersteunen door kennis, ervaring en inzicht via erfbetreders bij de boeren brengen.
- ◆ Geef landbouw een extra verdienmodel: maatschappelijke waarden.
- ◆ Stimuleer als overheid, ook lokale overheid, innovatieve investeringen die emissie terugdringen.
- ◆ Lokaal kun je tevens met ruimtelijk beleid deze ontwikkeling stimuleren.
- ◆ Gemeenten moeten er naar streven om landinrichtingsdiensten in ere te herstellen.
- ◆ De gemeente Westerkwartier zou het initiatief moeten nemen om samen met een aantal buurgemeenten proefregio van Nederland te zijn, voor de melkveehouderij.

Raadslid Klaas-Wybo van der Hoek, GroenLinks: „Het is gewoon griezelig dat er zoveel giftige stoffen in dagelijkse producten zitten. Als consumenten moeten we sterk aandringen op milieuvriendelijke alternatieven.”

Raadslid Mattheus Gorter, VVD: „Als veehouder heb ik een geweldige avond. Eindelijk eens een mooi positief verhaal. Ik voel mij bevestigd in mijn mening: meten is weten en innovatie is de oplossing.”

Raadslid Rogier van 't Land, D66: „In deze gemeente lopen we er geregeld tegenaan dat bedrijven moderne stallen hebben, maar dat we niet objectief kunnen meten wat er werkelijk wordt uitgestoten. Als we daar de technische middelen voor hebben, zou dat geweldig helpen.”

Raadslid Alex Steenbergen, ChristenUnie: „Een pilot in Westerkwartier geeft misschien ook mogelijkheden om boeren te helpen die in problemen komen omdat hun vergunningen worden aangevochten. Dan kunnen we, in goed overleg met de omgeving, de regels soepeler hanteren.”

Raadslid Geertje Veenstra, CDA: „Nu we horen dat omgevingsdiensten een belangrijke rol kunnen spelen in een schoner milieu, kunnen we ons daar als gemeente sterk voor maken.”

Raadslid Rianne Vos, PvdA: „Er wordt veel geld uitgetrokken voor het uitkopen van boeren. Maar zodra je voorstelt om geld uit te trekken voor kennis en innovatie in de landbouw, wordt het ineens zuinig en krijg je moeilijk middelen vrij. Daar kunnen we ons in Westerkwartier voor inzetten.”

Raadslid Harm Beute, VZ Westerkwartier: „De melkveehouderij is de grootste veroorzaker van ammoniakuitstoot. Maar de boeren zijn zelf ook in staat het probleem op te lossen. De oplossingen moeten worden gevonden in de stal. Al vergt dat nog flinke investeringen.”

Burgemeester Ard van der Tuuk: „Er is veel angst in de samenleving over dit soort thema's. Ze versterken ook de tegenstellingen. We mogen ons echter gelukkig prijzen dat we in een tijd leven met ongelooflijk veel kennis en innovatie. Dat moeten we gebruiken om oplossingen te bieden en verbindingen te maken.”

Ard van der Tuuk
*Burgemeester gemeente
Westerkwartier*

Kringloop doet leven

Afval bestaat niet

Afval. Rotzooi. Plastic. Het is overal. We komen er in om. Consumeren betekent verspilling. Tegelijk is er wereldwijd sprake van een groeiend tekort aan grondstoffen. De oplossing ligt in kringloop. In de derde editie van de Vooruitkijkspiegel kijken we naar de hoopvolle ontwikkeling van een circulaire economie. Het thema is: de kringloopsamenleving; als je afval geld oplevert.

De lezingen worden in deze editie verzorgd door twee sprekers. Gjalt de Jong, hoogleraar duurzaam ondernemen, en John Vernooij, directeur van afvalverwerker Omrin, delen hun visie.

- ◆ Wat kan de gemeente doen om een kringloopsamenleving tot stand te brengen?
- ◆ Wat kunnen we doen tegen verspilling?
- ◆ Wat brengt een circulaire economie allemaal met zich mee?

Gjalt de Jong

De eerste spreker tijdens het mini-symposium de Vooruitkijkspiegel III, is professor Gjalt de Jong. Hij is hoogleraar duurzaam ondernemen in een circulaire economie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Op de Campus Fryslân geeft De Jong leiding aan de afdeling Sustainable Entrepreneurship in a Circular Economy. Eerder werkte hij onder meer als senior management consultant voor KPMG en PricewaterhouseCoopers.

Streven naar geluk

De wereld draait om geld. Dat is al eeuwenlang de harde werkelijkheid. Economische groei lijkt de enige drijfveer van de mensheid. Maar dit verandert, betoogt professor Gjalte de Jong. De circulaire economie zet alles op zijn kop.

“Hoe schakelt een prachtige gemeente als Westerkwartier over van economische groei naar duurzaam geluk? Dat ga ik u uitleggen. Maar ik wil eerst kort stilstaan bij het waarom van de circulaire economie. Je hoort er momenteel veel over, maar dit begrip komt niet zomaar uit de lucht vallen.

Ik stel u voor aan een collega, de Engelse hoogleraar Angus Maddison. Hij werkte bij ons aan de economische faculteit. Angus, overleden in 2010, was zijn hele leven bezig met economische groei. Dat ligt voor de hand, want voor economen is groei de heilige graal om welvaart te genereren.

En dat gaat rücksichtslos: alles staat in het teken van geld verdienen. Zo veel mogelijk, koste wat kost. Angus werkte altijd met een prachtige grafiek. Die begint helemaal in het jaar nul, letterlijk in de tijd van Onze Lieve Heer. Met zijn grafiek was Angus in staat om de rijkdom van economieën, van landen in de wereld, in kaart te brengen.

Industriële revolutie

De grafiek van Angus laat zien dat er op de wereld heel lang amper iets gebeurde wat wees op economische groei. Tot het begin van de twintigste eeuw, tot de industriële revolutie. Toen veranderde alles. Het bracht welvaart voor veel landen. De positieve voordelen waren groot: we kregen veel betere gezondheidszorg en onderwijs en in Nederland hebben we natuurlijk ook ons sociaal stelsel weten op te tuigen.

**"Geld verdienen.
Rücksichtslos."**

Geen wonder dat dit paradigma van economische groei mensen als econoom Angus Maddison zo boeide. Het zit hardnekkig en diep in het DNA van de mensheid. Ik bladerde onlangs nog door het handboek voor de hbo-opleiding bedrijfskunde. Dat boek begint letterlijk met de volgende zin: 'De enige reden waarom bedrijven bestaan, is om winst te maken en te maximaliseren voor de aandeelhouders'.

Wat in deze wetmatigheid altijd onderbelicht bleef, is het prijskaartje dat aan economische groei hangt. Pas de laatste decennia krijgen we aandacht voor dat prijskaartje. Wij wetenschappers brengen het op allerlei manieren in beeld. Door de temperatuurstijging op aarde zichtbaar te maken. Of de stijging van de zeespiegel. Of het verdwijnen van diersoorten. Hoe staat het bijvoorbeeld met het verlies van weidevogels in uw gemeente?

Het besef in onze Westerse wereld dat de prijs van het economische paradigma ontzettend begint op te lopen, groeit met de dag. We staan op een Titanic. We moeten handelen, anders is de kraan straks niet meer dicht te draaien. Steeds meer mensen zoeken daarom naar een nieuw perspectief. Een perspectief, dat probeert tegenwicht te bieden aan rücksichtslos geld verdienen. Want geluk is niet alleen geld. Geluk in een mensenleven zit bijvoorbeeld ook in de afstand naar goede scholen, goede gezondheidszorg, of een gezonder leefklimaat en leefomgeving.

Switch

Dat is een gigantische switch. Want we zijn met z'n allen opgevoed en getraind in economische groei. Dat heeft ons welvaart gebracht. Al is die welvaart nog niet goed verdeeld en gaat het prijskaartje van die welvaart steeds zwaarder wegen.

Het nieuwe perspectief waarnaar we op zoek moeten, noemen we het 'Bruto Nationaal Geluk'. Of, met een ander woord: circulaire economie. Het stelt de maatschappij voor grote uitdagingen. Want we gaan van de 'Donald Trump-manier van leven' naar duurzaam geluk. Nu weet ik dat sommige mensen dit maar geneuzel vinden. „Dat hadden we in de jaren zeventig ook al, de Club van Rome, het heeft nooit iets opgeleverd.”

Schoon

Ik weerleg dat. Circulaire economie levert juist heel veel op. Het Centraal Planbureau en TNO hebben dat voor ons uitgerekend. De inschatting is dat het voor Nederland zo rond de 50.000 banen zal opleveren en 7 miljard euro omzet. Ook brengt het veel minder import van grondstoffen met zich mee en we kunnen bovendien een veel schoner milieu realiseren. Er is dus een enorme winst te behalen en die winst is nu dus ook kwantificeerbaar. We zijn sinds enkele jaren in staat om aan te tonen dat die circulaire economie gewoon keihard geld oplevert, naast een beter milieu en een zuiniger gebruik van grondstoffen.

"De Donald Trump manier van leven".

"Ondergoed gemaakt van afgedankt textiel."

Welke rol speelt het bedrijfsleven? Ik noem een paar voorbeelden van circulair ondernemen. Van bedrijven die iets proberen te doen aan de levensduur van producten. Neem de Dopper. U drinkt er keer op keer water uit, zonder dat u steeds flesjes koopt uit een automaat.

En neem de toenemende populariteit van huurauto's. Je hoeft niet meer zelf een auto aan te schaffen, maar maakt gebruik van Greenwheels. En voor apparatuur ga je bijvoorbeeld naar Fairphone; reparatie en hergebruik. In Groningen noem ik altijd VanHulley: ondergoed van afgedankt textiel, gemaakt door mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt.

Rapporten

In de provincie Fryslân hebben we onze MKB-bedrijven gevraagd wat ze nu eigenlijk vinden van circulaire economie. De uitkomst was positief. Vrijwel iedereen vindt het een goede ontwikkeling, op een enkele twijfelaar na. Ik durf de stelling aan dat deze conclusie geldt voor het totale MKB in Noord-Nederland. We hebben de ondernemers ook gevraagd welke gevolgen ze verwachten voor hun concurrentiepositie. Waarbij we moeten bedenken dat het begrip circulaire economie in Nederland nog maar een jaar of drie, vier, bestaat. En ook op dit punt zagen we dat bedrijven het enorm

belangrijk vinden.

Wat kun je nu doen om circulariteit tastbaar te maken? Je ziet dat veel bedrijven iemand aanwijzen die verantwoordelijk wordt gemaakt voor circulariteit. Zeker de grotere ondernemingen kunnen daar mooie rapporten over schrijven. Maar we hebben ook vastgesteld dat inmiddels ongeveer een kwart van de bedrijven zich bezighoudt met het maken van producten met een langere levensduur. En een derde van de bedrijven is bezig met het opknappen en repareren van producten.

"Circulaire economie is ook ouderwets naoberschap."

Steeds meer mensen zien het nut van recycling. Dat je afval niet louter meer beschouwt als afval, maar ook als grondstof. En steeds meer bedrijven doen precies wat gezinnen ook doen. Dus ze draaien spaarlampjes in het plafond en zijn in de weer met zonnepanelen. Zo zijn we samen bezig om de eerste stappen te zetten in de circulaire economie. In alle eerlijkheid moet ik erbij vertellen dat we bedrijven ook hebben gevraagd wanneer ze verwachten volledig circulair te zijn. En dan is het antwoord: dat gaat nog heel lang duren. Of: dat gebeurt waarschijnlijk nooit.

Glas halfvol

Kortom, naar mijn mening is 'het glas half vol'. We zijn met z'n allen aan het leren. En dat gaat zoals altijd in verschillende tempo's, op verschillende niveaus. En natuurlijk zijn er ook mensen die nooit willen leren. Die het gewoon niks interesseert.

Circulaire economie gaat bij uitstek over creativiteit, over dynamiek, over vernieuwing, over durven en doen. Maar het gaat vooral ook over wat we op z'n Drents noaberschap noemen en op z'n Fries mienskip. In een ontluikende circulaire economie zie je dat bedrijven elkaar weten te vinden en dat burgerinitiatieven elkaar vinden. Zo zou je de maatschappij kunnen vernieuwen. Dorpen en steden, gemeenten en provincies stellen zich samen tot doel dat we deze planeet zo mooi mogelijk willen behouden voor de toekomstige generaties.

Experiment

Aan deze gemeente wil ik als suggestie een 'gedachtenexperiment' meegeven: neem het initiatief om een 'Circulaire Noaberschap Campus Westerkwartier' te stichten. Een campus met hardware, die bestaat uit een volledig circulair gebouw. Zulke panden zijn er al. In Friesland hebben we een bouwbedrijf, de sponsor van voetbalclub Cambuur, dat in staat is om volledig circulaire huizen te bouwen.

Je zou hier in deze gemeente, met scholieren, met uw gemeenteraad en allerlei andere geledingen, een heel simpel huis kunnen bouwen dat volledig circulair is. Daarmee ben je er nog niet, je hebt ook software nodig. Als gemeente kunt u zelf allerlei circulaire programma's bedenken voor bedrijven, scholen. En om een succes te maken van uw Noaberschap Campus kunt u samenwerken en verbindingen leggen over gemeentegrenzen of provinciegrenzen heen.

**"Op zoek naar
Bruto Nationaal
Geluk."**

Je ziet overal soortgelijke initiatieven. Ideële corporaties en netwerken van startende ondernemers die met circulaire plannen aan de slag gaan. Dat kunt u ook leren in Westerkwartier. U moet het zelf doen. U kunt niet simpelweg een boekje kopen of een product van buiten halen. Door het zelf te doen, zult u ontdekken dat het een rijke tocht is. Waarin u als gemeente op een prachtige manier verder kunt met uw maatschappij.

We zitten momenteel middenin de corona pandemie. Veel mensen en bedrijven knokken keihard om het hoofd boven water te houden. Dat kan de ontwikkeling naar een circulaire economie afremmen. Maar ik ben ervan overtuigd dat de trend positief blijft. Ik noemde al het Friese bouwbedrijf dat acht jaar geleden besloot om volledig circulair te gaan werken. Ze werden door de sector voor gek verklaard. Maar op dit moment is het een van de best draaiende bouwbedrijven. Ze hebben allerlei prijzen gekregen en ze hebben totaal geen last van de economische neergang.

Dit laatste voorbeeld vat mijn betoog, mijn hypothese, mooi samen. Circulariteit en duurzaamheid hebben intrinsieke kracht. De tijd dat bedrijven alleen konden concurreren op de laagste prijs, is voorbij. Er komen nieuwe economische wetten aan."

Conclusies

- ◆ Economische groei is niet meer de enige drijfveer van de mensheid.
- ◆ Steeds meer mensen zoeken nieuw perspectief: geluk.
- ◆ Circulaire economie levert veel op.
- ◆ Het bedrijfsleven is al op weg naar een circulaire economie; ook het MKB in deze regio.

Adviezen

- ◆ Neem als gemeente het initiatief om een 'Circulaire Noaberschap Campus Westerkwartier' op te richten.
- ◆ Door het zelf te doen, zult u ontdekken dat het een rijke tocht is.

John Vernooij

John Vernooij is algemeen directeur van Omrin. De onderneming is inzamelaar en verwerker van huishoudelijk en bedrijfsafval in het noorden en midden van Nederland. Vernooij staat landelijk bekend als aanjager en ambassadeur van de circulaire economie. Hij smeedt daartoe coalities met het bedrijfsleven en bewerkt de politiek in Den Haag.

Afvalverwerker Omrin verzamelt vuilnis in 33 Nederlandse gemeenten. Dat doet het bedrijf succesvol. Het werkgebied, aanvankelijk de provincie Friesland, breidt gestaag uit. Opvallend is bovendien dat geen andere vuilverwerker er in slaagt om zo veel afval te recyclen als Omrin. Ook Westerkwartier laat haar afval inmiddels verwerken door de onderneming en de gemeente wordt vanaf 1 januari aandeelhouder. Omrin heeft 21 locaties, 450 werknemers en is financieel gezond. De omzet van het bedrijf is 150 miljoen euro en het nettoresultaat was vorig jaar 8 miljoen euro.

Een schone wereld

De gemeente Westerkwartier laat haar afval sinds kort verwerken door Omrin. Niet alleen omdat het bedrijf dat tegen gunstige tarieven doet. Maar vooral omdat de noordelijke onderneming uitblinkt in recycling en, samenwerkend met de biochemische industrie, in opzienbarende groene innovaties.

“De gemeente Westerkwartier heeft een mooi afvalstelsel. Redelijk eigenzinnig, denk ik, maar wel succesvol. U slaagt er al in 70 procent van uw afval te recyclen. Wij vinden het als bedrijf fijn om daar onze visie tegenaan te plakken. Samen gaan we proberen om ons doel nog verder te brengen, om nog meer ook te kunnen hergebruiken.

Kringlooeconomie, circulaire economie, is mijn grote passie. Als directeur van Omrin zeg ik met trots dat uw gemeente een aanwinst voor ons is. Omrin is begonnen als een Fries bedrijf, maar sinds enkele jaren zijn we ook in buurprovincies snel aan het uitdijen. In Groningen zijn we begonnen op Het Hoge Land, Eemsdelta is erbij gekomen, de stad Groningen, Westerwolde en nu dus ook Westerkwartier.

Verder hebben we een flink blok op de Veluwe en in Zuid-Holland hebben we

Rotterdam bijna omsingeld. Dat afval komt naar Friesland toe. We proberen dat zo duurzaam mogelijk te doen, als het kan straks allemaal per schip. Onze snelle groei heeft te maken met de kostprijs die wij hanteren. Maar ook met onze circulaire visie.

In onze hoofdvestiging in Heerenveen gebeurt van alles met afval. Het belangrijkste principe is dat we in onze fabrieken alle huisvuil uit elkaar trekken. Plastic, metaal, drankkartons. Het hart van onze activiteiten is een kunststofsorteerinstallatie, die we in 2018 hebben gebouwd. Dat was een investering van zo'n 20 miljoen euro.

In onze fabrieken wordt het afval gescheiden in enorme trommels. De systemen worden constant geïnnoveerd. Want het scheidingsconcept is eigenlijk nooit af. Zo beginnen wij dit jaar als eerste bedrijf met het verwerken van luiers. Die vissen we uit het afval en we malen ze fijn voor hergebruik.

"Philips maakt stofzuigers van afval."

Als wij er in zijn geslaagd het afval uit elkaar te trekken, resteren er bergen granulaat. Dat zijn grondstoffen die we kunnen gebruiken om nieuwe producten te maken. We maken inmiddels bempaalpjes, containers, straatmeubilair en... stofzuigers. Samen met Philips hebben uit afval een granulaat gemaakt dat dient als basis voor een specifiek plastic. Een polypropyleen waarmee je bijvoorbeeld huishoudelijke apparaten als stofzuigers kunt maken.

Zo volgen er waarschijnlijk nog veel meer producten. We leren al experimenterend, werkende weg. Kansrijke ontwikkelingen ontstaan nu eenmaal niet vanzelf. Op weg naar een circulaire keten moet je veel uitproberen, steeds weer verbeteren en zoeken naar doorbraken. En ik moet zeggen: het wordt steeds mooier en steeds iets groter. Er komen steeds meer mogelijkheden bij, omdat wij steeds meer leren over kunststoffen.

Schaaltjes

Vorig jaar zijn we bijvoorbeeld begonnen met het maken van PET-schaaltjes. Van die plastic schaaltes, waar vlees en fruit op wordt verkocht. Ze liggen inmiddels in de supermarkt. Zo maak je stappen. Want uiteindelijk moeten we toe naar chemische recycling. Dat betekent dat je uit een weggegooid verpakking uit de supermarkt weer olie maakt en dat je van die olie weer een plastic kunt maken.

Wij verwachten dat we volgend jaar zo ver zijn. We werken in een cluster samen met het biochemische bedrijf Chemport Europe in Delfzijl. Daar maken ze straks olie van ons afval. En vervolgens

maken ze er plastics van. Dan heb je dus echt een keten gesloten. Het is een ontwikkeling die gaat vliegen. Zeker nu grote producenten als Unilever in Davos hebben afgesproken dat ze in 2025 alleen nog maar recyclebare verpakkingen willen gebruiken. Producenten willen het dus zelf ook. De druk wordt steeds groter om het voor elkaar te krijgen.

"Uit verpakkingsmateriaal maken we olie."

In Heerenveen hebben we het Nationaal Testcentrum Kunststoffen opgericht. Met steun van de provincie Fryslân, het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en van de verpakkingsbranche. Het is een onafhankelijk centrum waar alle grote producenten, Nederlandse en internationale multinationals, nu testen aan het doen zijn.

Die open toegankelijkheid is een bewuste keuze. Als je er het logo van Omrin op zou hangen, dan komt er niemand. Dan neem je exclusief positie als marktpartij en daarmee help je de circulaire economie niet vooruit. Het centrum is sinds mei vorig jaar operationeel en zit tjokvol met opdrachten.

"Ikea wil ook producten maken van ons afval."

Wagenpark

Een grote klapper was ook de vestiging van de firma Morssinkhof Plastics in Heerenveen. Zij hebben bij ons een fabriek van 25 miljoen euro gebouwd, waar IKEA inmiddels een aandeel in genomen heeft. Omdat ook zij onze kunststofkorrels willen gebruiken om producten te maken.

Ik zei het al: Ons doel is het smeden van circulaire ketens. Als u thuis uw afval weggooit, dan zijn dat voor ons grondstoffen waar we weer iets nieuws van maken. Maar het is breder. Zo werken we op een fossielvrije manier; we composteren gft en produceren zelf biogas waar ons wagenpark op rijdt. En als onderneming zijn we een inclusieve werkgever; een groot deel van ons personeelsbestand had voorheen een afstand tot de arbeidsmarkt.

"Noord-Nederland wordt het nationale voorbeeld van een circulaire economie."

Kringloop is voor Omrin het ultieme doel. Maar we verbranden ook nog steeds afval. Restafval dat simpelweg nog niet recyclebaar is. Voor Westerkwartier is dat ongeveer 30 procent van de totale inzameling. Ik vind dat we met elkaar moeten streven om dat naar 20 procent te krijgen, of nog liever naar 10 procent. Onze verbrandingsinstallatie staat in Harlingen en is super efficiënt. Zo is de centrale voor

energierendement gekoppeld aan een zoutfabriek.

In 2016 hebben we de Vereniging Circulair Fryslân opgericht. Het is een 'beweging', die we zo groot mogelijk willen maken. Ik ben begonnen met het bellen van een aantal ondernemers: „Doe je mee? We gaan iets leuks doen. Wat het precies wordt, weet ik nog niet, maar het wordt wel leuk.”

Daarna hebben we de provincie Fryslân en een aantal gemeenten aan boord getrokken. Er kwam een vliegwiel op gang. We hebben met elkaar de ambitie uitgesproken dat we de meest circulaire regio van Nederland willen worden.

Ups en downs

En die ambitie maken we waar. Al gaat het natuurlijk met ups and downs. Het kost tijd om gezonde businessmodellen te ontwikkelen en het gaat stap voor stap voor je een ingewikkeld ecosysteem tot stand hebt gebracht. Vorig jaar hebben we het honderdste lid verwelkomd. Alle Omrin-gemeenten doen mee. Alle onderwijsinstellingen, waaronder de Rijksuniversiteit Groningen, doen mee en we hebben zeventig aangesloten bedrijven.

Niet alleen uit Friesland, we worden ook steeds sterker in Groningen en Drenthe. We willen er graag een Noord-Nederlandse beweging van maken. Wij vinden het mooi om met deze regio het nationale voorbeeld te zijn op het gebied van circulaire economie.

Wat ik tot slot nog belangrijk vind om te noemen, is circulaire inkoop. Overheden, dus ook uw gemeente, moeten kiezen voor inkoop van circulaire producten. Dat stimuleert enorm. Ik wil graag in Noord-Nederland inzetten op een CE-alliantie; een circulaire economie alliantie. Samen kunnen we zorgen dat er een nieuwe, schonere wereld ontstaat.”

Conclusies

- ◆ Westerkwartier heeft een effectief afvalstelsel dat past binnen de ambities van Omrin.
- ◆ Na scheiding wordt afval een waardevolle grondstof.
- ◆ Van afval maken we steeds meer producten.
- ◆ Het grote bedrijfsleven sluit zich aan bij onze circulaire beweging.
- ◆ Binnenkort zijn we ook in staat om van afval olie te maken: grondstof voor plastics.
- ◆ Het Noorden wil de meest circulaire regio van Nederland worden.

Adviezen

- ◆ Neem actief deel aan de circulaire beweging.
- ◆ Help mee met het terugdringen van de hoeveelheid niet-recyclebaar afval.
- ◆ Kies als gemeente voor exclusieve inkoop van circulaire producten.
- ◆ Neem deel aan de CE-alliantie.

Raadslid Hans Koenders, PvdA: „Het is mooi dat de geesten rijp zijn om door te schakelen naar een circulaire economie. Maar er gebeuren nog steeds rare dingen. Er worden bijvoorbeeld flessen gemaakt van materiaal waar je na gebruik nooit meer een fles van kunt maken. En er zijn afvalverwerkers die vuilnis importeren om hun ovens brandend te houden. Dat kan toch nooit de bedoeling zijn?”

Raadslid Han Warmelink, GroenLinks: „Het is tijd om druk uit te oefenen op de industrie en het bedrijfsleven om geen producten meer te maken die niet recyclebaar zijn.”

Burgemeester Ard van der Tuuk: „Westerkwartier koestert haar landschap en milieu. Wij zijn bij uitstek een gebied dat voortrekker wil zijn op het gebied van duurzaamheid.”

Raadslid Klaas-Wybo van der Hoek, GroenLinks: „Een circulaire campus kan heel interessant zijn voor deze gemeente.”

Beeld uit de raadszaal tijdens een van de mini symposia

Rust, ruimte en reuring

Eigenlijk is Westerkwartier, met haar ligging, het hart van Noord-Nederland. In onze gemeente liggen grote kansen, maar ook uitdagingen. Als plattelandsgemeente bieden we ruimte en rust. Maar er is ook reuring, langs de A7. En van de Lelylijn wordt al gedroomd.

De komende jaren zal er ongetwijfeld spanning ontstaan tussen de rust en ruimte die we koesteren en de economische groei en de toenemende vraag naar woningen.

- ◆ Hoe ziet Westerkwartier er uit over twintig of dertig jaar?
- ◆ Is deze gemeente dan een grote aan elkaar vast gegroeide conglomeraat?
- ◆ Of bestaat Westerkwartier dan nog, zoals nu, uit 41 unieke dorpen?

De lezingen worden tijdens deze editie verzorgd door twee sprekers. Yves de Boer, zeer ervaren en gelouterd bestuurder uit Noord-Brabant en Floris Alkemade, rijksbouwmeester, spreken zich uit over de ruimtelijke ordening in Nederland en in Westerkwartier.

Yves de Boer

Yves de Boer studeerde fysische en sociale geografie aan de Katholieke Leergangen in Tilburg. Hij werkte 24 jaar als docent aardrijkskunde, economie, informatica en als directeur in het onderwijs. Daarna maakte De Boer de overstap naar het openbaar bestuur. Hij was lid van gedeputeerde staten van Noord-Brabant en twee keer waarnemend burgemeester.

De kop fier in de Groninger wind

Het Westerkwartier is gezegend met prachtige landschappen en een uitstekende ligging. De jonge gemeente heeft een forse schaal: maar liefst 41 kernen en ruim 60.000 inwoners. Er is dus genoeg werk aan de winkel. „Wees zelfbewust, zoek samenwerking en verover je plek in de regio.”

“Op de omslag van een boek kwam ik onlangs een titel tegen, die ik bruikbaar vond voor mijn lezing in Westerkwartier. Het boek is geschreven door Gert-Jan Hospers, en de titel is: ‘Slimme streken, de kracht van het platteland’.

In de tekst op de flap komen vervolgens alle clichés meteen voorbij: ‘rust en ruimte, loeiende koeien en noaberschap’. Het draait op het platteland kennelijk enkel om natuur, landbouw en tradities. Waarmee je ook meteen mag veronderstellen dat de stad dan wel zal staan voor moderniteit, dynamiek en vertier.

Maar, klopt dat beeld nog wel? Daar kom je achter als je het boek verder leest. Je ontdekt dat de verschillen tussen stad en platteland tegenwoordig minder groot zijn dan vaak wordt gedacht of beweerd. Het platteland is al aardig verstedelijkt en zelfs in de meest afgelegen dorpen zijn inwoners verbonden met de global village. Je kunt in de dorpshorca naast schnitzels ook sushi en streetfood krijgen.

Hightech

Op sommige terreinen loopt het platteland zelfs voor op de stad. Zo zijn er maar weinig sectoren waarin technologie zo'n grote rol speelt als in de landbouw. Met hun robots, drones en agro-apps zijn boeren ware hightech ondernemers geworden.

„Waarom hebben de grote plattelandsgemeenten geen gezamenlijke agenda?”

Ook voor vernieuwing op het gebied van mobiliteit, energie en zorg kun je prima op het platteland zijn. Dorpelingen maken gebruik van deelauto's, ze verenigen zich in energiecoöperaties, of zetten zorgvoorzieningen nieuwe stijl op. Het zijn 'slimme streken', waarvan stadsbewoners nog iets kunnen leren.

Dat vind ik persoonlijk nogal inspirerend, zeker ook voor Westerkwartier. Uw burgemeester, Ard van der Tuuk, noemde deze gemeente niet alleen 'het hart van het Noorden', maar ook 'de tuin van het Noorden'. En dat is wel een hele mooie omschrijving voor een gemeente die sinds de herindeling bestaat uit 41 gemeenschappen, in dorpen en gehuchten verzameld.

In het Noorden heb je 'the big six', of wat sommigen zelfs wel 'the big eight' noemen. Dat zijn zes tot acht grote gemeenten ten noorden van Zwolle, tot aan de Afsluitdijk. Jullie willen daar kennelijk iets mee zeggen. Wat dat is, heb ik nog niet kunnen ontdekken; er ligt bij mijn weten bijvoorbeeld geen gezamenlijke agenda van deze gemeenten in Den Haag. Terwijl dat best een mooie uitdaging kan zijn.

Domeinen

Want ik zie bijvoorbeeld Westerkwartier als een grote gemeente, die in de regionale setting veel kan betekenen. Interessant is het ook om eens te kijken in de regioatlas. Daar ontdek je dat verschillende gemeenten in Nederland, dus ook Westerkwartier, deel uitmaken van verschillende domeinen. Westerkwartier valt, houd u vast, onder 34 domeinen. En die moeten allemaal door u, als raadsleden, bekeken en beoordeeld worden.

Het zijn er vier in het fysieke domein, negen in het bestuurlijke, vijf hebben betrekking op veiligheid en maar liefst zestien samenwerkingsverbanden en overeenkomsten liggen in het sociale domein. Als je in zoveel domeinen actief bent als gemeente, heb je dus veel mogelijkheden om je regionale positie waar te maken en misschien, daar waar nodig is, te versterken. Niet vanuit calimero-gedrag maar wel vanuit eigen kracht.

„Westerkwartier heeft vijf verschillende landschappen met cultuurhistorische betekenis.”

Mijn roots liggen in de geografie, in de aardrijkskunde zoals dat in het onderwijs heet. En ik heb vanuit dat geografische perspectief gezien dat Westerkwartier uiteengerafeld ligt in het landschap. En dat is een geweldige kracht. Ik ben er doorheen gereden. Op nog geen 40 kilometer doorsnede, zie je vijf verschillende, echt te onderscheiden landschappen met cultuurhistorische betekenis.

Oude kwelders, terpdorpen, komgronden, coulissenlandschappen, hoogveen, houtwallen, lintdorpen. Het zijn geweldige kwaliteiten, die u als gemeente kunt koesteren. Het biedt een prachtig vestigingsklimaat, dat ook cultuurhistorisch van waarde is voor deze regio.

Forensen

Demografisch gezien, ik heb een beetje gespiekt op internet, kwam ik tegen dat in Marum en Zuidhorn veel forensen wonen. En toen ik hier Zuidhorn binnenreed, zag ik inderdaad dat er sprake is van een enorme uitbreiding van dit dorp. En wat wil je ook. Het is een mooie kern, met een station, niet ver van Groningen. Veel mensen uit de stad vinden dit kennelijk een aantrekkelijke plek om te wonen.

Ik denk dat dat waar is. Niet alleen landschappelijk, maar ook vanwege de bereikbaarheid en natuurlijk vanwege de huizenprijzen die we in heel Nederland skyhigh zien gaan. Als gemeente met 60.000 inwoners, ten opzichte van Groningen met 200.000 inwoners, kun je een geweldige positie hebben. De infrastructuur is denk ik ook goed op orde, met als assen het Van Starckenborghkanaal en de A7.

„Een aanbod van 220.000 nieuwe woningen. Waar gaan al die mensen wonen?“

Gezien het verleden -de provincies Friesland en Groningen hebben vaker een afwijzing gehad als het ging om infrastructuur- snap ik ook de dynamiek die het Deltaplan van het Noorden heeft veroorzaakt. Logisch dat deze regio de infrastructuur erbij betreft als men woningaantallen aanbiedt in Den Haag.

Dat Deltaplan van het Noorden, dat is me nogal wat: een aanbod aan Den Haag om hier in de toekomst 220.000 extra woningen te realiseren. Waar gaan al deze mensen dan precies wonen, vraag ik me af. Nu wil ik niet zeggen dat u het niet moet doen, want de woningbouwopgave is groot. Maar veel belangrijker dan de hoeveelheid woningen, is de vraag welke woningen je dan wilt bouwen en: waar bouw je ze dan?

Opgave

Het is dus niet alleen een kwantitatief maar ook over het kwalitatief vraagstuk. Niet alleen voor Westerkwartier, maar voor het hele Noorden, dat hier een bod heeft uitgebracht. Het wordt nog heel wat om u daar straks gezamenlijk in te vinden.

In uw gemeente ligt nog een extra opgave. U vormt nu een gebied met 41 gemeenschappen. Dat is niet mis. Als raadsleden moet u zich realiseren, en de wethouders en de burgemeester doen dat dagelijks, dat u een enorme schaa sprong hebt gemaakt. Van vier kleine gemeenten, allemaal met een aantal dorpen, naar een gemeente van 63.600 inwoners. Dat brengt grote en andere uitdagingen met zich mee, bestuurlijk maar ook inhoudelijk.

Wat wil je zijn voor gemeente? Mijn adagium zou zijn: 'eenheid, met behoud van verscheidenheid'. En heel belangrijk is dat je zelf je regionale positie bepaalt. Waar wil je staan en, wat nog veel belangrijker is, waar kun je staan. Het gaat dan over wonen, het gaat over grootschalige logistiek, het gaat over energietransitie, over waterveiligheid, over droogte, bodemdaling, circulaire economie, landbouwtransitie, biodiversiteit, groei van mobiliteit...

„Positioneer je als zelfstandige gemeente en maak keuzes.“

Allemaal grote opgaven, die strijden om dezelfde beperkte ruimte. En als je al die ambities in het mandje legt, en ze ook allemaal wilt honoreren, dan denk ik dat je al heel snel vastloopt. Mijn advies zou zijn: maak gedragen keuzes. Kies uit datgene waar deze gemeente, deze gemeenschap, sterk in is. Zet dat voorop, dan komen die andere zaken vanzelf wel mee. Ik noem dat dan ook meekoppelende belangen. Als je belangen goed zijn gedefinieerd, dan kun je je positioneren als zelfstandige gemeente die fier het hoofd in de Groningse wind steekt.

Hightech

Regionale samenwerking, ik herhaal mezelf, is uitermate belangrijk. U bent geen geïsoleerd eiland in het Noorden. U doet ertoe op verschillende manieren, de kwaliteiten hebben we al benoemd. Er zijn daarbij drie dimensies die ik graag zou willen benoemen in de regionale samenwerking: allereerst het maatschappelijke effect en de publieke waarde die bestuurlijke eenheid kan leveren. Dat is een strategische dimensie. Je probeert er in de regionale samenwerking voor te zorgen dat je bestuurlijke en maatschappelijke effect zo groot mogelijk is.

Als tweede dimensie noem ik het draagvlak; de politieke en maatschappelijke steun die je kunt krijgen. Dat is een tactische overweging. En tot slot: de bestuurlijke wil, gekoppeld aan organisatorische slagkracht. Dat is operationeel, dat is van het college en de ambtelijke organisatie van Westerkwartier.

Zo heb je op strategisch, tactisch en operationeel niveau dan de lijnen waarlangs je zou kunnen kijken. Nogmaals, jullie hebben nog werk genoeg om deze gemeente tot voldoende wasdom te brengen. Maar dat betekent ook dat je ondertussen niet je ogen moet sluiten voor wat er in je omgeving gebeurt. Zorg dat je samen een agenda maakt en breng daar focus in aan.

10 punten

Mooi meegenomen is, dat de provincie Groningen in haar omgevingsvisie vooral praat over ruimtelijke kwaliteit. Nou, die heeft u hier volop. 'Toekomstbestendig, aantrekkelijk en karakteristiek', schrijft de provincie. Dat is gelijk 10 punten voor Westerkwartier.

„Laat je stimuleren door je dominante buurman Groningen.”

U kunt een agenda trekken met 'gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde'. Vervolgens vraagt diezelfde provincie om een goed vestigingsklimaat. Dat heeft u. Als je kijkt naar de commerciële, economische activiteiten in deze regio, naast de agrarische, dan is dat een bonte waaier van interessante activiteiten. En de provincie zegt: 'het vestigingsklimaat moet concurrerend zijn'. Dat bent u. Evenals 'bereikbaar, toekomstbestendig en aantrekkelijk'.

Als dit leeft in Provinciale Staten, waar ook partijen uit uw raad zijn vertegenwoordigd, dan is altijd mijn advies: zoek contact, zoek verbinding langs de partijlijnen. Zoek ook dat contact met andere gemeenten en andere regio's. Zoek contact in iedere volgende bestuurslaag.

Wat ik u tevens wil aanbevelen: benut de wet van de stimulerende achterstand. U kent allemaal de wet van de remmende voorsprong; daar heeft u geen last van. De wet van de stimulerende achterstand is dat u tegen een dominante buurman leunt. De stad Groningen is om veel redenen dominant. Ruim 200.000 inwoners, een universiteit, het provinciebestuur, het eigen stadsbestuur, economische kracht, een hoog verzorgingsniveau en een centrale ligging.

Mensen

Het lijkt, kortom, dat het Ommeland daarmee op achterstand staat. Maar volgens mij kun je die kennelijke achterstand ook omzetten in een stimulant. Het kan je juist helpen om de stap naar voren te maken. Dat kun je bijvoorbeeld doen door jezelf langs een aantal relevante bestuurlijke domeinen te agenderen.

Met een aantal van die thema's zijn jullie al bezig: ruimtelijke ordening, economische ontwikkeling, duurzame ecologie, energietransitie en sociale activering. Die laatste moet ik eigenlijk als eerste noemen, het gaat immers om de mensen. Dat heeft de pandemie ons weer eens heel hard duidelijk gemaakt.

Het gaat uiteindelijk altijd om mensen, om menselijke contacten, om menselijke veiligheid. En die activering, voor zover die er nog niet is, kun je versterken.

„De afstand tussen burger en bestuur is hier klein.”

Als je over dergelijke onderwerpen met elkaar in discussie gaat, vermijd dan sectorale boodschappenlijstjes. Blijf niet in dat ene domein hangen, maar probeer te kijken naar die meekoppelende belangen. Als je bijvoorbeeld kijkt naar de inrichting van dorpen, neem dan ook de leefbaarheid mee. Want met een goede omgevingskwaliteit kun je ook het sociale domein veel makkelijker organiseren. In een goede wijk, een goede gemeenschap, een goed dorp, heb je alle doelgroepen iets te bieden. Je jeugd bijvoorbeeld en je ouderen.

Afstand

De samenleving moet meedoen. Dat kun je tegenwoordig verankeren in je omgevingsvisie. Met alle respect voor jullie omgevingsvisie; ik vind het nog te veel een verzameling van bestuurlijke en ambtelijke zinnen, die nog weinig aanhaken bij de realiteit. Het is wat mij betreft een verzameling van beleidsstukken met een nietje er doorheen. Waar ik jullie daarentegen voor wil complimenteren, is de kleine afstand tussen bestuur en de burger. Die afstand is hier klein.

En dan tot slot geef ik nog iets mee wat in Brabant is uitgevonden: dat is grensontkennende regionale samenwerking. Wat zou er bijvoorbeeld op tegen zijn om ook met Smallingerland een keer een afspraak te maken. Dat gaat over de gemeentegrens heen, het gaat over een provinciegrens heen, maar het kan geweldige waarde opleveren. Wij hebben dat met succes gedaan in West-Brabant, waar we samen met een deel van Zeeland een succesvolle agenda hebben gemaakt.

De jonge gemeente Westerkwartier wens ik een toekomst met een 'gegist bestek'. Dat is een begrip uit de maritieme navigatie. Het is een methode voor plaatsbepaling op zee, waarbij je op basis van variabelen als kompascoers, snelheid, stroming en drift een route uitzet naar je bestemming. Gegist bestek staat voor vakmanschap. Dat maakt het verschil tussen voorop lopen en volgen, tussen anticiperen op omstandigheden of op de klippen lopen. In Westerkwartier is het niet anders, daar gaat het om het uitzetten van de juiste en de gezamenlijke koers."

Conclusies

- ◆ Het 'achtergebleven platteland' bestaat niet meer. In veel opzichten loopt het platteland zelfs voor op de stad.
- ◆ Het fraaie en afwisselende landschap van Westerkwartier is een geweldige kracht.
- ◆ 41 dorpen in een gemeente. Dat is nogal wat.
- ◆ De afstand tussen burger en bestuur is hier klein.

Adviezen:

- ◆ Mijn adagium zou zijn: 'eenheid, met behoud van verscheidenheid'.
- ◆ Bepaal zelf je regionale positie. Waar wil je staan en waar kun je staan.
- ◆ Zoek regionale samenwerking.
- ◆ Maak keuzes. Focus op zaken waar deze gemeente sterk in is.
- ◆ Het Ommeland moet zich niet afzetten, maar juist optrekken aan de stad Groningen.
- ◆ Het draait om mensen. Activeer je inwoners.
- ◆ De omgevingsvisie van het Westerkwartier moet concreter.

Floris Alkemade

Floris Alkemade is architect. Hij studeerde af bij zijn bekende vakgenoot Rem Koolhaas. Alkemade was 18 jaar verbonden aan het prestigieuze bureau OMA. Hij werkte aan grote projecten en studies in verschillende landen, met gebouwen en stedenbouw.

In 2015 werd Floris Alkemade benoemd tot Rijksbouwmeester. Hij is in die functie onafhankelijk adviseur van de regering op het terrein van architectuur en stedelijke omgeving van het rijksvastgoed. Verder bevordert hij de discussie in het vakgebied van architectuur en ruimtelijke inrichting.

Doe alles wat je doet met verlangen

Verbeelding is het beste wapen om de toekomst tegemoet te treden. Ja, er zijn grote problemen in de wereld. Maar we zijn ook nog nooit zo rijk en ontwikkeld geweest als nu. „Laten we daarom optimistisch en voortvarend werken aan veranderingen en verbeteringen. In het belang van de generaties na ons. Wat een mooie uitdaging!”

“Rijksbouwmeester, dat noemde je vroeger ‘Architect des Konings’. En ook vandaag de dag mag je in die functie nog bouwen aan koninklijke paleizen. Huis Ten Bosch hebben we net verbouwd en binnenkort komt het Binnenhof aan de beurt. Dat zijn leuke, maar ook uitermate complexe processen.

Daarnaast ben je als rijksbouwmeester in de positie om mee te denken over de inrichting van het land. En daar mag je dan het kabinet over adviseren, gevraagd en ongevraagd. Dat is een hele mooie rol, omdat je architectonisch meedenkt over het landschap en de ruimtelijke inrichting daarvan.

Identiteit

Zelf woon ik in Sint-Oedenrode, in Brabant, en het toeval wil dat ik ook in een fusiegemeente woon. Wij zitten dus in net zo'n proces als Westerkwartier. Je gaat van een klein aantal dorpen naar een

gemeente van, in jullie geval, ruim 60.000 inwoners. Wat betekent dat nou? Wat betekent het voor je bestuurlijke logica, voor je identiteit? Wat kun je ermee?

„Even los van de dagelijkse praktijk wensen en dromen.”

In mijn woongemeente ben ik op verzoek van onze voormalige commissaris van de koning Wim van de Donk toegetreden tot een ‘Raad van Verbeelding’. Samen met een aantal creatieve mensen, een landschapsarchitect, een kunstenaar, een schrijver, een journalist, een dichter, een topondernemer en een scholier, komen we regelmatig bij elkaar. Brainstormen en onze gemeenschap tegen het licht houden. Even los van de dagelijkse praktijk wensen en dromen: ‘Wat willen we nu echt?’

Een van onze inspiratiebronnen is Icarus, die zelf zijn vleugels in elkaar knutselde. Waanzinnig knap, maar hij vloog iets te dicht bij de zon en vond een tragisch einde. Je hebt dus twee dingen ineen: verbeeldingskracht, boven jezelf uitstijgen, maar ook gelijk een waarschuwing, tegen overmoed. Met die blik kijken we met de Raad van Verbeelding naar onze nieuwe gemeente, en adviseren we het gemeentebestuur.

Ik denk dat het voor Westerkwartier op zich ook wel een interessante oefening kan zijn. Het sleutelwoord is verbeeldingskracht. Wat waardeer je in een gebied? Wat is de schoonheid ervan? Waar zoek je naar? En pas in tweede instantie kijk je naar de opgaven die je voorgeschoteld krijgt. Begin dus met je eigen verhaal en kijk dan op wat voor manier je dat kunt versleutelen naar de vragen van deze tijd.

Schoonheid

Ook ik vind het Westerkwartier oogverblind schoon. Op jullie website staan gelukkig alleen maar mooie foto's. Beelden waar een verliefdheid op het gebied uit spreekt. Ik vind dat terecht. Ook als bestuur moet je over dit gebied nadenken in termen van kracht, schoonheid en verlangen.

Natuurlijk, je bent niet alleen op de wereld. In de wereld gebeurt veel. Het gaat, op heel veel terreinen ontzettend goed. De extreme armoede in de wereld neemt af. We hebben de afgelopen decennia een gigantische vooruitgang geboekt. In bestrijding van ziekte, scholing van kinderen, leefomstandigheden... Op ontzettend veel gebieden gaat het gewoon heel erg goed. Als mensheid krijgen we het steeds beter onder controle.

Maar er zijn natuurlijk twee domeinen die we niet onder controle hebben en waar we nu echt voor aan de bak moeten. Verreweg het belangrijkste is naar mijn mening de afname van biodiversiteit. Diersoorten en planten die door miljoenen jaren geëvolueerd zijn, gaan ten onder. Wij zijn daarvoor verantwoordelijk. Het is bovendien niet alleen een belang van de natuur, het is ook eigenbelang. Er gaat genetische informatie verloren die we, en dat leren ook weer na een crisis, moeten herijken.

En dan hebben we te maken met, wat in het Duits zo mooi de Schicksalsfrage heet: de vraag die ons lot gaat bepalen. De temperatuurstijging op onze planeet. Die vraag gaat ons allemaal aan. We moeten die verantwoordelijkheid nemen. Het maakt onze tijd uitermate boeiend en relevant. Volgens de wetenschap hebben we tot 2050 de tijd om de juiste antwoorden te vinden. Dat is kort dag en we moeten veel doen, om geen spoor van verwoesting achter te laten.

Cultuur

Het goede nieuws hierin is dat we heel veel kunnen. Het is nog maar dertig jaar geleden dat iedereen een computer op zijn bureau kreeg. De technologische ontwikkeling is ontzagwekkend krachtig, adembenemend. In de komende dertig jaar zullen we diezelfde adembenemende technologische ontwikkelingen moeten inzetten voor de wereld, voor onze omgeving. Voor een schoner milieu. Het is prachtig dat wij hieraan mogen werken, wetende dat al die veranderingen die van ons gevraagd worden, enorme verbeteringen in de kwaliteit van

leven gaan maken.

Hoe gaat Nederland zich positioneren te midden van al die grote vragen? Wat komt er op ons af? Welke verantwoordelijkheid willen we nemen? Dit is niet alleen wetenschap, dit is niet alleen bestuur, dit is cultuur. En daarin kunnen we ontzettend mooie stappen maken. In de eerste plaats moeten we natuurlijk 'Parijs' halen; de energietransitie en de CO₂-reductie. Dat is op zich al een ontzettend grote opgave.

„Ruimtelijke kwaliteit is een basisvoorwaarde.”

Als college van Rijksadviseurs hebben we een Panorama Nederland gemaakt, een toekomstverkenning, waarin we hebben vastgesteld wat ons land zo ongeveer op z'n bordje krijgt. Het is een boekwerk, het is een app, met vier hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk is uiteraard water. De identiteit van Nederland is in alle eeuwen gevormd door het water, dus daar moeten we aan werken. Hoe kan het dan toch dat Nederland de slechtste waterkwaliteit in Europa heeft? We hebben het simpelweg niet op orde. Bijna al ons water voldoet niet aan de richtlijnen. Dat heeft te maken met heel veel factoren, zoals landbouw, industrie en medicijnresten.

Ruimte

Het is een problematiek waar we wat aan kunnen doen. Een van de prachtigste voorbeelden van de afgelopen tijd is het programma 'Ruimte voor de Rivier', waarbij we dus letterlijk die ruimte aan onze rivieren hebben geboden. Een bijzondere bijvangst van dat programma was dat de ruimtelijke kwaliteit ook een sprong maakte. Dan zie je dus dat bij zulke forse ingrepen meerdere ontwerpers meekijken, naar het landschap en de inrichting. Iedereen herkent dan de kansen voor verbetering. Ruimtelijke kwaliteit is heel belangrijk, niet als een vorm van luxe, maar als een basisvoorwaarde.

Het tweede hoofdstuk hebben we 'Een rijk boerenland' genoemd. Nederland is terecht trots op zijn voedselproductie. We hebben hele productieve boeren, we hebben een enorm slimme manier van voedsel produceren. Nadeel is dat we onze boeren er toe hebben aangezet om zoveel mogelijk te produceren, voor zo min mogelijk geld. Hier zullen andere spelregels bij moeten komen. En de boeren hebben in die transitie onze waardering en onze steun nodig.

Ik denk dat Nederland het voortouw zou kunnen en moeten nemen om nieuwe principes voor de landbouw te ontwikkelen. Circulaire vormen van landbouw op basis van de nieuwste technologieën. Dat is echt een prachtig kennisveld om je op uit te leven.

„Alles wat je doet, doe je om meer tijd voor elkaar te hebben.“

Het derde hoofdstuk hebben we genoemd: 'Meer tijd voor elkaar'. Het ging over de woningbouw, over de infrastructuur. Uitgangspunt is dat je geen wegen en huizen bouwt om meer auto's te laten rijden; je doet die dingen om eerder thuis te zijn, om meer tijd voor elkaar te hebben. En juist in de infrastructuur zien we veranderingen opkomen. Revolutionaire veranderingen.

Zoals zelf rijdende auto's en elektrische auto's. Die worden spotgoedkoop. Op dit moment betalen we zo'n 35 cent per kilometer in onze benzineauto's. Maar een elektrische deelauto kost over een paar jaar nog maar 10 cent per kilometer. Die deelauto's hebben erg veel voordelen. In Utrecht in Lombok zit een prachtig project: 'We drive solar'. Alles wordt daar voor je georganiseerd: de aankoop van auto's, laadpalen, zonnepanelen, en je kunt per reisgelegenheid zelf bepalen hoe groot je auto moet zijn.

Het vierde hoofdstuk van Panorama Nederland is uiteraard de energietransitie. Welke exercitie wacht ons als we ons willen houden aan de Parijs Akkoorden? Wat moeten we allemaal doen om over te gaan naar 100 procent duurzame energie in 2050? Als College van Rijksadviseurs zijn we groot voorstander van wind op zee. Maar dat vergt dan wel een landelijke visie en beleid.

Optimistisch

Wij pleiten verder voor solidariteit. Ruimtelijke inrichting is geen doel, ruimtelijke inrichting is een middel, om een maatschappij mee op te bouwen. De sterkste motor die je voor verandering in kunt zetten is het oproepen van een gedeeld verlangen. Daarbij hoort verbeeldingskracht en ontwerpkracht. Laat zien wat de mogelijkheden zijn. En dat is wat we met het Panorama gedaan hebben.

We zijn twee jaar lang door heel Nederland gereisd, met lezingen en debatten. We lieten mensen spreken op scholen, universiteiten en in gemeentehuizen. Wat opviel, is dat mensen heel graag meepraten over de toekomst. Zeker als je een optimistische toon kiest. Als je het hebt over een 'Nieuw Nederland', is dat heel belangrijk.

„Hoe dichter de stedelijke omgeving, hoe meer pillen de mensen slikken.“

Opvallend is dat uit onderzoeken blijkt dat ons land een goede leefkwaliteit kent. Dat komt waarschijnlijk omdat we niet volledig verstedelijkt zijn. Jim van Os, een psychiater, vertelde mij eens dat er een verhouding is tussen stedelijke dichtheid en het gebruik van pijnstillers en antidepressiva. Hoe groter de stedelijke dichtheid, hoe meer pillen de mensen slikken.

Dus Jim van Os zei: „We hebben het er voortdurend over dat mensen zo graag in de grote stad wonen. Maar ze worden er niet gelukkig van.”

Als plattelander, als Brabander vind ik het altijd raar dat in Den Haag en de Randstad het idee bestaat dat er een A-kwaliteit en een B-kwaliteit in Nederland is. Alsof de Randstad van meer betekenis is dan de rest van het land.

Overtrokken

Het Financieel Dagblad had een tijd geleden een heel mooi overzicht. Waar denkt u dat ons Bruto Nationaal Product wordt verdiend? Een derde wordt verdiend in de vier grote steden. Maar de rest van Nederland, wat dus meestal de regio of de provincie wordt genoemd, verdient gewoon twee derde van het Bruto Nationaal Product!

Je ziet dus dat die regio buiten de Randstad een enorme sterke economie heeft. Ik gebruik dit vaak om aan te tonen dat het heus niet alleen in de Randstad gebeurt. Je hebt natuurlijk regionale verschillen. Maar afgezien van de bodemsoort, de lokale geschiedenis en identiteit, betekent dat heel weinig.

De discussie over woningbouw vind ik een beetje overtrokken. We hebben nu 7,8 miljoen bestaande woningen waar we een miljoen aan toe gaan voegen. In de afgelopen decennia hebben we meer woningen gebouwd dan in alle voorgaande generaties bij elkaar. Na de Tweede Wereldoorlog bouwden we voor grote, kinderrijke gezinnen.

Maar alles is anders geworden. We groeien toe naar 40 procent eenpersoonshuishoudens. Dus moeten we goed nadenken voor wie we gaan bouwen en hoe. We hebben ongeveer 500.000 woningen nodig omdat er zoveel eenpersoonshuishoudens komen. En we hebben ongeveer 500.000 woningen nodig om de grote buitenlandse migratie op te vangen. En van die migratie blijft het leeuwendeel hier tijdelijk wonen.

Eenzaam

We moeten goed kijken wat voor ontwikkelingen er zijn. Zoals de vergrijzing. De echte golf komt nog. Persoonlijk vind ik een van de meest urgente zaken, waar we allemaal verantwoordelijkheid voor moeten nemen, de grote mate van vereenzaming in ons land. Van de volwassenen voelt 10 procent zich zwaar eenzaam. Dit zijn geen Coronacijfers, zulke grote aantallen, het heeft ook te maken met hoe we onze woonomgeving inrichten. Dat betekent dat we de hele keten goed moeten doordenken en al onze ontwerpkraft moeten inzetten.

Voor vernieuwing van de woonwijken, bijvoorbeeld. Dat kun je doen met nieuwe technieken en materialen, prefab. Je kunt bebouwing verdichten en toch meer groen toepassen. Er zijn heel veel mogelijkheden om je bestaande stad of dorp op een prachtige manier te verbeteren. Dat kun je doen met een vernieuwende, ontwerpende blik.

**„Dromen zijn
geen bedrog.”**

U kunt dat ook doen, in Westerkwartier. Ga vooral uit van die kracht, die schoonheid van jullie cultuurlandschappen. Doe alles wat je doet met verlangen: wat wil je, waar droom je van, waar wil je naartoe. En begin daar je verhaal uit op te bouwen, want er zijn genoeg motoren van verandering voorhanden.

Ik geef u een waarschuwing: wacht niet tot het Rijk en de projectontwikkelaars hier naartoe komen om de ruimte in te richten. Sorteert voor. Zet zelf ontwerpers in en neem je toekomst in eigen hand.

Ik geef ook les op de Academie van Bouwkunst in Amsterdam en ik had het afgelopen jaar een hele bijzondere studente. Een Groningse boerendochter, die haar eigen omgeving geanalyseerd had. Ze maakte een biografie van het landschap. Door in de bodem te boren en te gaan werken met de klei. Prachtig hoe je zo op een verfijnde en esthetische manier naar je eigen omgeving kunt kijken.

Kijk eens door de bril van een ecooloog naar het land, zoals dat door onze voorvaders is overgedragen. Met allerlei verschillende grondsoorten, weiden en akkers. Dat zijn allemaal mini-klimaatzones. Daar kun je prachtig mee werken. Het betekent

dat iedere aanpassing die je doet een verrijking is van het landschap. Als je het maar weet te lezen. Want zo'n landschap moet je als een harp bespelen. Ook als de vragen van vandaag urgent en groot zijn.

Vaandel

Ik ben dan ook positief gestemd. In mijn periode als Rijksbouwmeester ben ik alleen maar mensen tegengekomen die willen meedenken over een betere toekomst. Dat zit in ons mensen. De vragen zijn complex, maar het gaat gebeuren. Dit is het verhaal dat we straks aan onze kleinkinderen kunnen vertellen.

Ik eindig met een quote van Yeats: 'In dreams begins responsibility'. Dromen zijn geen bedrog, dromen zijn het begin van de verantwoordelijkheid die we nemen. Zorg dat je ambitie hebt, zorg dat je kwaliteit hoog in het vaandel hebt staan. Want er is nog geen tijd in Nederland geweest dat we zo rijk, zo welvarend, zo goed opgeleid, zo goed georganiseerd waren als juist nu. Dus laten we die handschoen opnemen en grote herkenbare vormen van verbetering teweeg brengen. Wat een mooie uitdaging!"

Conclusies

- ◆ Het Westerkwartier is oogverblind mooi.
- ◆ We moeten aan de bak met biodiversiteit en klimaatverandering.
- ◆ De regio buiten de Randstad heeft een enorm sterke economie.
- ◆ De woningbehoefte is een mooie kans om je bestaande stad of dorp op een prachtige manier te verbeteren.

Adviezen:

- ◆ Het sleutelwoord in het besturen van een gemeente is verbeeldingskracht.
- ◆ Een 'Raad van Verbeelding' kan ook voor Westerkwartier een interessante oefening zijn.
- ◆ Kies voor solidariteit.
- ◆ Kies bij woningbouw en ruimtelijke ordening in Westerkwartier voor de kracht en schoonheid van de cultuurlandschappen.
- ◆ Wacht niet tot het Rijk en de projectontwikkelaars hier naartoe komen om de ruimte naar hun hand te zetten.
- ◆ Zet zelf ontwerpers in en neem je toekomst in eigen hand.
- ◆ Het landschap moet leidend zijn. Dat moet je als een harp bespelen
- ◆ Zorg dat je ambitie hebt, zorg dat je kwaliteit hoog in het vaandel hebt staan.

Raadslid Sandra de Wit, PvdA: „Er komen grote vraagstukken op ons af. Daar moeten we onze inwoners goed bij betrekken.”

Raadslid Cyntha van Putten, VZ Westerkwartier: „De wereld is ontzettend complex. Als je hier aan een knop draait, gebeurt verderop wat anders. Dat maakt onze verantwoordelijkheid groot.”

Raadslid Rogier van 't Land, D66: „Nederland dreigt een grote uitgesmeerde stad te worden, Met een hagelslag aan distributiedozen langs de wegen. We moeten proberen dit voor te zijn, met een integraal beleid.”

Raadslid Ina van Deventer-Van Dellen, VVD: „Het landschap wordt ernstig bedreigd. Overal waar je tegenwoordig komt, zie je akkers vol met zonnepanelen. Voor veel mensen verniel je zo de leefomgeving.”

Raadslid Henk Bakker, GroenLinks: „Grote, financieel sterke bedrijven komen hier straks naartoe om het landschap over te nemen. Dat moeten we vooraf reguleren. Samen optrekken met andere gemeenten, spreekt me daarin erg aan.”

“Als je voor een dubbeltje geboren bent...”

Armoede

„Wie voor een dubbeltje geboren is, wordt nooit een kwartje.” Volkszanger Louis Davids zong het vroeger al. Is armoede erfelijk? Kun je zelf nooit uit de ellende komen als je in een arm gezin geboren bent?

Nederland is een rijk, welvarend land. Toch leven ook hier meer dan 600.000 mensen in armoede. In de gemeente Westerkwartier zijn dat er meer dan 2000. Daar willen we wat aan doen. Reden genoeg om het thema te bespreken tijdens de vijfde en laatste editie van de Vooruitkijkspiegel.

- ◆ Wat is onze inzet als het gaat om het bestrijden van armoede?
- ◆ Wat is onze verantwoordelijkheid?
- ◆ Hoe kunnen we effectief armoedebeleid vormgeven?

Twee vooraanstaande sprekers laten hun licht schijnen over de hardnekkige problematiek: Arjen Edzes en Sanne Visser. Maar eerst komen er drie organisaties aan het woord, die zich in de gemeente Westerkwartier bezighouden met armoede. Op uitnodiging van de raad houden zij ieder een korte ‘pitch’ waarin ze hun belangrijkste mijmeringen formuleren.

Humanitas, Ingrid de Bruijn: „Overall om ons heen leven mensen met lage inkomens, in armoede. Je ziet dat vaak niet. Die gezinnen leven onder de radar. Ze moeten maar net het geluk hebben om gezien te worden. Hoe organiseren we het geluk in Westerkwartier? Laten we het geluk van mensen over aan toeval? Wij vinden dat we naast mensen moeten gaan staan die het moeilijk hebben. We moeten hen hulp en ondersteuning op maat bieden. Die hulp moeten we naar iedere huisdeur brengen waar het nodig is.”

Stichting Leergeld Westerkwartier, Johan Heddema: „Waarom zijn er in onze gemeente zestig organisaties nodig die zich bekommeren om mensen met financiële problemen? Het is een divergerend arsenaal aan goedbedoelde barmhartigheid. Mensen zouden veel meer gebaat zijn bij een plek waar ze met al hun problemen terecht kunnen. Waar wordt geluisterd en waar problemen adequaat ter hand worden genomen.”

Voedselbank Westerkwartier, Wenda Post-Gall: „De Voedselbank verwacht dat mensen wekelijks hun pakket komen ophalen. Waarom doen we hen dat eigenlijk aan? Iedere keer moeten ze weer over die drempel stappen. Dat voelt als falen. Mijn hart breekt, dat we zo met mensen omgaan. Zij zouden niet steeds om hulp moeten vragen. Die hulp zou er gewoon moeten zijn.”

Arjen Edzes

Armoede. Is dat dweilen met de kraan open? Arjen Edzes vindt van niet. Als universitair hoofddocent aan de faculteit ruimtelijke wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen is hij gespecialiseerd in onderzoek naar sociale vraagstukken en regionaal arbeidsmarktbeleid. Werkloosheid en armoede zijn geen natuurverschijnselen waar je niets aan kunt doen; je kunt ze effectief bestrijden, meent Edzes.

Samen tegen armoede

Armoede kent veel oorzaken. Soms ligt het aan de omstandigheden, aan domme pech. Soms heeft het te maken met eigen gedrag of onvermogen. En wat doet je eigen omgeving er aan om je te helpen? Passen de inwoners van de gemeente Westerkwartier wel op elkaar?

“Het is een kwestie van geluk als je wordt gezien, wanneer je in armoede leeft. Dat zei Ingrid de Bruijn van Humanitas zonet. Ik vind dat een hele droeve constatering, van iemand die de problematiek goed en van nabij kent. Je moet dus geluk hebben om überhaupt waargenomen te worden door de buitenwereld. Wat is dat triest. Ik was overigens aangenaam verrast door haar bijdrage en die van de andere twee sprekers voor mij. U hield allen een heel mooi pleidooi voor mensen die in armoede verkeren. En dat deed u ook nog met gepaste zelfkritiek. Nederland barst van de goedbedoelde hulpverlening: een divergerend arsenaal van barmhartigheid. Er is sprake van een armoede-industrie.

Vandaag wil ik, samen met Sanne Visser, vertellen over een onderzoek dat wij de afgelopen jaren hebben gedaan in de Veenkoloniën. Een onderzoek naar ‘intergenerationele armoede’. De ervaringen en resultaten uit dat onderzoek willen we graag over het voetlicht brengen, omdat wij denken dat daar leerervaringen in zitten die ook in de gemeente Westerkwartier nuttig kunnen worden gebruikt.

„Er is sprake van een armoede-industrie.”

De eerste vraag die je bij deze problematiek kunt stellen is natuurlijk: wie zijn nou eigenlijk die armen? Want geen mens is hetzelfde. We hebben heel veel verschillende soorten armoede en we hebben heel veel verschillende soorten armen. Daarom is het misschien wel handig om met mekaar wat van die beelden uit te wisselen. Want, wie hebben we hier eigenlijk voor de bril? Immers, de oplossingen die je met mekaar bedenkt, hangen af van de mensen die voor je ziet. Dus: wie zijn die armen?

Stereotype

We hebben er waarschijnlijk allemaal verschillende beelden bij. Het zijn de klassieke, bijna stereotype beelden van mensen die in armoede leven. Het meest klassieke beeld van echte armoede is dat van mensen in een oorlogsgebied of in een vluchtelingengebied. En dat van dak- en thuislozen die over straat zwerven.

Maar er zijn in onze samenleving, dicht bij huis, ook bepaalde groepen ouderen, die steeds vaker in armoede leven. En gezinnen of jongeren die, bijvoorbeeld door werkloosheid als gevolg van corona, onder de armoedegrens terecht zijn gekomen. En er is momenteel sprake van een categorie werkende armen; mensen die als gevolg van allerlei flexibilisering en platformisering op de arbeidsmarkt in de

problemen komen. Zij hebben te maken met afgeknepen uurtarieven.

Er zijn dus heel veel verschillende beelden en stereotypen van armoede. Wat betekent dat er ook heel veel verschillende oplossingsrichtingen zijn. Voor bijvoorbeeld mensen die in een uitkeringssituatie zitten of in een regeling, zoals de Wajong of de sociale werkvoorziening. Voor hen geldt dat je perspectief moet bieden op werk.

Voor kinderen en jongeren geldt bijvoorbeeld, dat je vooral kansen moet bieden in het onderwijs. Zodat ze later mee kunnen komen. En ook daarvan weten we dat er sprake is van een toenemende onderwijsongelijkheid. Het maakt dus nogal wat uit welke oplossingen je kiest, afhankelijk van de doelgroep waar je het voor doet. We moeten continu in het achterhoofd houden voor wie we het eigenlijk doen.

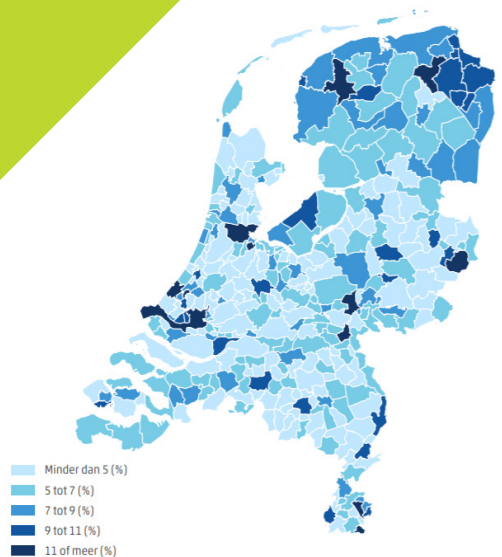
„Passen mensen op elkaar in de dorpen van Westerkwartier?”

En waar hebben we het dan over in de gemeente Westerkwartier? Een groot landelijk gebied, met 60.000 inwoners en 41 kernen. Minderheden zoals in steden kom je hier niet veel tegen. Ik vroeg mij ook af hoe hecht al die dorpen en dorpjes eigenlijk zijn. Zeker omdat het, zoals net al gezegd, een kwestie van geluk is om gezien te worden. Het zegt dus veel over hoe hecht de gemeenschappen zijn. Of er ook op elkaar gepast wordt en voor elkaar

gezorgd wordt.

Hoe zichtbaar zijn dan eigenlijk de problemen? Het stond een paar dagen geleden nog in de krant: dat er eigenlijk veel meer armoede op het platteland is dan je zou verwachten. Ook in Westerkwartier. Simpelweg omdat je heel veel van de armoede niet kunt zien of niet kunt waarnemen. Of omdat het zich eigenlijk aan onze aandacht onttrekt.

Donkerblauw

Even wat cijfers. Er is een kaartje van Nederland met in kleurtjes de percentages armoede per gemeente. Of, beter gezegd, het aandeel huishoudens met een laag inkomen. Hoe donkerder blauw, hoe hoger eigenlijk het aandeel huishoudens met een laag inkomen. De donkerste gebieden zijn de grote steden. Daar komt normaal gesproken de meeste armoede voor. In Rotterdam, Amsterdam. Het is dus een grootstedelijk probleem.

Maar tegelijk komt armoede ook veel voor in Noord-Nederland, in de drie noordelijke provincies. Groningen en Drenthe tellen zelfs de meeste armen en de hoogste werkloosheid in Nederland. Kijk bijvoorbeeld eens naar de donkerblauwe Veenkoloniën.

„Armoede kent veel oorzaken en veel oplossingen.”

Dan weer terug naar deze gemeente. Ongeveer zeven procent van de huishoudens heeft hier volgens de landelijke statistieken een laag inkomen. Dat betekent dat ongeveer 2000 inwoners onder de armoedegrens leven. Ik moet er bij zeggen dat in ons onderzoek in de Veenkoloniën is gebleken dat er veel dynamiek zit in armoede. Dat mensen in het ene jaar net onder de armoedegrens vallen en dus in armoede leven, maar dat ze er een jaar later net weer boven zitten. Maar globaal leven op dit moment ongeveer 2000 van uw inwoners onder de armoedegrens.

Een ander relevant cijfer: ongeveer 29 op de 1000 inwoners leeft van een bijstandsuitkering. Dat is ongeveer drie procent. In welke mate er sprake is van generatiearmoede, dat weet ik op dit moment niet. Maar dat het hier veel voorkomt, verwacht ik wel. Zeker in de Veenkoloniën kwam het veel voor, dus ik vermoed ook wel dat het in Westerkwartier zo is.

Toegang

In de Veenkoloniën vonden we in ieder geval aanwijzingen dat relatief veel mensen in die generatiearmoede leven.

Armoede hebben we daar gedefinieerd als een gebrek aan toegang tot mogelijkheden. En dan bedoelen we met name financiële mogelijkheden. De Veenkoloniën zijn redelijk vergelijkbaar met het Westerkwartier; een plattelandsgebied met vooral veel autochtone bevolking. Dus dat maakt dat we de leerervaringen die we hebben opgetekend in ons onderzoek in de Veenkoloniën ook mee kunnen nemen naar de gemeente Westerkwartier.

Een van de dingen die mij erg zijn opgevallen, is dat ongeveer 50 procent van de mensen met een lager inkomen een bijstandsuitkering heeft. Dat betekent dus dat er ook veel arme mensen zijn met loon uit arbeid of een inkomen uit een eigen onderneming. Er is dus een grote groep zelfstandigen die maar net het hoofd boven water kunnen houden.

Verder is er een grote groep mensen met een pensioenuitkering, ouderen dus, die in armoede leven. En ook onder jongvolwassenen, de leeftijd van 22 tot en met 26 jaar, zie je dat. Werkloze jongeren en jonge gehandicapten. Kortom er is sprake van een gemêleerd palet aan bronnen van inkomsten.

„Het doemvermogen van mensen: ze komen er op eigen kracht niet uit.”

Vooraf in de politiek is er nogal wat discussie over de vraag waar het nou aan ligt dat mensen in armoede leven. Ik onderscheid hier drie oorzaken. De eerste is gedrag. Dat heeft dus te maken met

je individuele houding. Met leefpatronen, normen en waarden. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid noemt dat 'het doemvermogen': Soms hebben mensen die in armoede leven simpelweg niet het verstandelijk gemogen om er op eigen kracht uit te komen.

Een tweede oorzaak van armoede is de context waarin mensen leven. En dan hebben we het natuurlijk heel snel over de economie. Of over de buurt of de regio waarin mensen leven. Dat je bent geboren met een achterstand in je eigen omgeving, waar je elkaar vaak ook nog negatief beïnvloedt. Die context kan heel lang bepalend zijn. Onder context vallen ook tegenslagen, zoals de coronacrisis. Veel mensen zijn werkloos geworden, of hun zaak ging op de fles. Je kunt dus slachtoffer zijn van een sociaaleconomische context waar je zelf niets aan kunt doen.

Politiek

De derde oorzaak is ook belangrijk: die heeft alles te maken met politiek, met beleid. Hoe is de hulpverlening, het 'divergerend arsenaal van barmhartigheid' georganiseerd? Hoe staat het met wet- en regelgeving, met de administratieve structuur? De toeslagenaffaire is er natuurlijk een droevig voorbeeld van, hoe regels veroorzaken dat mensen in de knel komen en vastlopen.

In de Veenkoloniën hebben we een unieke samenwerking tot stand gebracht: de Alliantie van Kracht. Het is een alliantie van allerlei organisaties die zich op een of andere manier sterk maken voor mensen die in armoede leven. Het wordt aangevoerd door de

Tinten Welzijnsgroep, maar er zijn ook organisaties bij betrokken als GGZ, GGD, GKB, CMO Stamm, zorginstellingen en woningbouwcorporaties. Samen proberen ze om hun personeel te professionaliseren en om oplossingen te bedenken en aan te bieden.

Wij, vanuit de universiteit, doen hierbij onderzoek om te kijken of het allemaal lukt en goed gaat. En we kijken naar de mechanismen die ontstaan. Samenwerking is van groot belang, omdat je nu eenmaal complexe dingen moet organiseren en bij elkaar brengen. Dat doe je met praktijkinzichten en met wetenschappelijke kennis. Samen werk je toe naar een soort evidence based praktijk. Die is gebaseerd op feiten en waarheidsvinding, in plaats van dat je iets uitvoert omdat je hoopt dat het werkt. Ik pleit dus, ook hier, voor een Alliantie van Kracht. Samen kun je nieuwe wegen zoeken om mensen uit armoede te krijgen."

Conclusies

- ◆ Er zijn veel verschillende soorten armoede en verschillende soorten armen.
- ◆ Armoede zie je niet altijd. Het is vaak verborgen.
- ◆ Armoede is complex.
- ◆ Passen we eigenlijk wel genoeg op elkaar?

Adviezen:

- ◆ Pas op elkaar.
- ◆ Werk samen aan het bestrijden van armoede.
- ◆ Sluit, ook in deze gemeente, een alliantie tegen armoede.

Sanne Visser

Sanne Visser is post-doctoraal onderzoeker bij de faculteit ruimtelijke wetenschappen van de Rijksuniversiteit Groningen. Ze is demograaf en onderwijskundige en promoveerde in 2016 op etnografisch onderzoek in Oost-Groningen. Visser verdiept zich in de levensstijl en beleving van families die van generatie op generatie in armoede leven.

Als alle perspectief ontbreekt

Hoe sta je in het leven als er chronisch gebrek is aan geld? En wat moet je doen als er in je omgeving louter problemen zijn en narigheid? Veel families hebben generatie na generatie amper perspectief. Om dat te doorbreken, moet er heel veel gebeuren.

“Armoede signaleren en bestrijden. Daar bestaan geen handboeken voor. Samen met Arjen Edzes, Dirk Strijker en onze ondersteuner Erik Merx, doe ik vanuit de universiteit onderzoek naar armoede in de Veenkoloniën. Ik wil u graag meenemen in de perspectieven van mensen die in ‘generatiearmoede’ leven. Hoe haal je ze daaruit en hoe organiseer je de dienstverlening?

Er is tegenwoordig veel aandacht voor dit onderwerp. Dat is prettig, maar het is eigenlijk ook heel jammer we het er nog over moeten hebben. Er valt nog veel te winnen. Wat we de afgelopen jaren hebben geleerd over armoede, is dat het stress veroorzaakt en dat het invloed heeft op het denkvermogen van mensen. Hoe langer je in armoede leeft, hoe zwaarder het op je gemoed gaat drukken.

„Armoede schept gezondheidsproblemen, fysiek en psychisch.”

Armoede brengt ook gezondheidsproblemen met zich mee.

Mensen in armoede hebben vaak een slechtere gezondheid. Niet eens zozeer fysiek, maar vooral ook psychisch zien we grote gezondheidsverschillen ontstaan als het gaat over armoede. Het heeft zware negatieve impact op het welzijn van mensen.

In ons onderzoek besteden we veel aandacht aan de vraag hoe mensen armoede ervaren. Wat doen families zelf om uit armoede te komen? We stellen daar heel gericht vragen over: „Wat hebben jullie er nou eigenlijk aan geprobeerd te doen? Wat vinden jullie nu echt belangrijk voor jezelf en voor je kinderen?”

Motivatie

Mensen die leven met weinig geld, hebben het gevoel dat ze veel moeten doen om dingen voor elkaar te krijgen. Het gaat eigenlijk nooit alleen over het geldgebrek, maar ook over tal van andere problemen. Daar ligt voor veel mensen een nog grotere motivatie dan in de armoede zelf. Daar kun je in hulp- en dienstverlening dus ook prioriteit aan geven.

Waar hebben we in het onderzoek naar intergenerationele armoede nou aandacht voor? We zijn al vier jaar bezig, wat echt wel uniek is voor zo'n project. Het betekent dat we ook echt de diepte in kunnen. We doen al een aantal jaren analyse van microdata, op persoonsniveau.

Het onderzoek loopt nu nog alleen in de Veenkoloniën, maar we hopen dat we het nog kunnen uitbreiden op grotere schaal.

We kijken vooral naar de mechanismen die de mensen zelf ervaren. We interviewen families in verschillende generaties. Sommige negatieve elementen in families zien we generatie op generatie terugkomen. Dat vooral is voor ons als wetenschappers interessant. Want daar kun je preventief en inventief op inzetten.

„Negatieve patronen worden steeds doorgegeven.”

Wat komt er nu steeds terug, generatie op generatie? Dat zijn zaken als verwaarlozing, echtscheidingen, moeilijkheden met het uiten van gevoelens, woede-uitbarstingen, alcoholmisbruik, stigmatisering van familie en buurt, werkloosheid, pech, tegenslagen, stress, criminaliteit. Want ook dat laatste aspect is vaak een patroon, een gedachtegoed dat wordt doorgegeven binnen de familie.

Wat verder opvalt, is dat deze families honkvast zijn. Ze blijven hangen in hun buurt, straat, milieu.

Een quote die echt steeds terugkomt, is: „Het draait om je familie en je buurt.” Daar blijven mensen koste wat kost aan verbonden. Van wie moeten ze dan leren hoe ze met geld om moet gaan? Dat je

schulden moet vermijden en dat je een spaarrekening kunt openen?

Liefde

En als je uit een gebroken gezin komt waar liefde en communicatie schaars was, het delen van gevoelens moeilijk, waar haal je die kwaliteiten dan? We leren allemaal van onze opvoeding, van onze ouders. Zij geven ons perspectief. Op werk, opleiding, maar ook op een sociaal netwerk. Hoe langer je in een gebied woont en zeker in een gebied als de Veenkoloniën, hoe sterker de binding en hoe groter het stigma: als je daar vandaan komt, dan komt het nooit goed.

Hoe meer iemand zich identificeert met dat armoedebeeld, hoe meer hij de gevolgen en de beperkingen daarvan ervaart in zijn leven. Het gaat bovendien gepaard met wantrouwen ten opzichte van instanties. Hoe langer armoede duurt, hoe moeilijker het voor mensen is om zich eraan te ontworstelen. Zeker als men ook nog in een sociaal isolement terecht komt. En dat is van persoon tot persoon heel verschillend.

„Geen zin en energie om tegen systemen op te boksen.”

Naast deze kenmerken, kijken we in het onderzoek ook naar de interventiekant. Wij constateren dat er heel veel hiaten, maar tegelijk ook heel veel overlap zitten in de dienstverlening aan gezinnen met armoede.

Aan welk probleem werk je eerst? Aan het financiële probleem, aan de gezondheid, aan een problematische familiesituatie, aan stress? Het betekent dus dat je per situatie een ander gesprek moet voeren en ook andere vragen moet stellen. Vragen waar die persoon zich mee identificeert. Daarna pas komen er kansen en mogelijkheden aan de orde.

Hoe actief zijn mensen nog binnen hun armoede? Sommige families zijn erg berustend. Ze vinden de situatie waarin ze terecht zijn gekomen wel okay. Ze vinden zelfs nog geluk in een situatie met weinig geld. En ze hebben helemaal geen zin en energie om tegen een systeem op te boksen.

Als we het hebben over dienstverlening, zien we een aantal wensen, of voorwaarden, bij alle gezinnen terugkomen. Behoeftes aan gelijkwaardigheid en respect is altijd nummer 1. Het idee hebben dat je met iemand op gelijke voet kunt spreken zonder dat er een vooroordeel zit. Ook is er altijd behoefte aan een aanspreekpunt voor verschillende problemen. In Emmen en Coevorden werken we daarom met een 'gezinscoach'.

Ontschotten

Van die naam kun je alles vinden, maar als je effect wilt sorteren, moet je iemand aanstellen die voortdurend, langdurig en intensief bij de gezinnen betrokken is. Die hun coach naar verschillende elementen die zij belangrijk vinden in hun leven. We moeten daarom ook naar een integrale samenwerking tussen de instanties. We moeten 'ontschotten'. Dat geldt voor het

privédomein, voor werk en inkomen, voor onderwijs, voor de sociale ruimte en voor de ruimtelijke omgeving.

Dit klinkt eenvoudig, maar ik weet dat het ontzettend lastig is. Want er zijn natuurlijk al tal van interventies waarbij hele goede dingen gebeuren. Niettemin zit er nog een aantal randvoorwaarden aan hulpverlening en dienstverlening waar we nog beter over na moeten denken. Hoe kunnen we langdurig ondersteunend zijn voor deze mensen, zodat zij zelf een volgende generatie uit de armoede kunnen helpen? Op die vraag moeten we antwoorden vinden. En een daarvan staat voor mij al vast: dat is gelijkwaardigheid tussen mensen, van welke afkomst dan ook."

Conclusies

- ◆ Armoede heeft effect op de gezondheid, het welzijn en het denkvermogen van mensen.
- ◆ Armoede komt nooit alleen. Er spelen altijd meer problemen.
- ◆ Hoe langer armoede duurt, hoe moeilijker het voor mensen is om zich eraan te ontworstelen.
- ◆ Ook mensen in armoede hebben behoefte aan respect.

Adviezen

- ◆ Kijk niet alleen naar geldgebrek, maar ook naar andere problemen.
- ◆ Zet preventief en interventief in op terugkerende negatieve elementen.
- ◆ Zorg voor 1 aanspreekpunt voor verschillende problemen.
- ◆ Werk als organisaties beter samen.
- ◆ Ga uit van gelijkwaardigheid tussen mensen, ongeacht hun afkomst.